

Історія виникнення та методологічні засади НОВОГО ПЕРЕКЛАДУ БІБЛІЇ на українську мову

Анотація: У статті подана інформація про автора нового перекладу Біблії на українську мову, причини виникнення, процес та методологію перекладу. Розглянуто такі основні методологічні засади перекладу: конфесійна незаангажованість, загальноприйнятий грецький текст як основа перекладу, дослівність, точність, зрозумілість і читабельність. Подано ґрунтовні пояснення причин вибору Textus Receptus у якості тексту-основи і формальної еквівалентності в якості перекладацького методу. На прикладах показано новизну й переваги цього перекладу порівняно із попередніми.

Ключові слова: *переклад, конфесійна незаангажованість, загальноприйнятий грецький текст, дослівність, точність, зрозумілість, читабельність.*

Title: The History of Origin and Methodology of the New Translation of the Bible into Ukrainian

Abstract: The article provides information about the author of the new translation of the Bible into Ukrainian, the reasons for its origin, process and methodology of translation. The following basic methodological principles of translation are considered: confessional impartiality, Received Greek text as a basis of translation, literalness, accuracy, clarity, and readability. Thorough explanations of the reasons for choosing the Textus Receptus as the base text and formal equivalence as a translation method are given. The examples show the novelty and advantages of this translation compared to the previous ones.

Key words: *translation, confessional impartiality, Received Greek text, literalness, accuracy, intelligibility, readability.*

Юрій Попченко, магістр української і класичної філології (Київський національний університет імені Тараса Шевченка), бакалавр сходознавства (Російський державний гуманітарний університет) (Київ, Україна).

Історія виникнення перекладу

◆ Історія виникнення цього перекладу сягає 1997 року, коли мені випала нагода очолити п'ятимісячний евангелізаційний проект. Саме під час проведення благовістя по селах Київської та Чернігівської областей, я відчув гостру потребу в новому перекладі Біблії на українську мову. Після зібрань люди просили українську Біблію, але нам не було чого запропонувати, бо існуючі українські переклади були незадовільними, перш за все з мовної точки зору. На той момент існувало два повні переклади Біблії українською

мовою – Івана Огієнка та Івана Хоменка. Переклад Огієнка застарілий, важкозрозумілий і нечитабельний для більшості сучасних українців. Переклад Хоменка сучасніший, але він відверто католицький, що проявляється і в тексті Писання, і в примітках. Крім того, в обох зустрічаються неточності, часто важливі для віровчення. Мною оволоділо непереборне бажання зарадити цій проблемі, і через деякий час я отримав від Господа впевненість, що Він кличе мене перекласти Біблію на сучасну українську мову.

Щоб опанувати біблійні мови – давньогрецьку, давньоєврейську та арамейську, – я вступив у 1998 році у Київський національний університет імені Тараса Шевченка, на відділення класичної філології, спеціалізуючись на давньогрецькій, латинській та українській мовах і літературах. Під час навчання писав курсові та дипломну роботи на теми, пов'язані з перекладом Нового Завіту («Формування, функціонування та переклад термінів Нового Завіту»). У 2003 році закінчив навчання з відзнакою, отримавши ступінь магістра класичної та української філології.

Оскільки давньоєврейська та арамейська мови в Україні не викладаються на університетському рівні, у 2004 році я вступив у Російський державний гуманітарний університет у Москві на відділення сходознавства, спеціалізуючись на давньоєврейській та арамейській мовах. Під час навчання за програмою другої вищої освіти, у курсі єврейської та арамейської мов переклав на російську мову численні уривки зі Старого Завіту. У 2007 році закінчив навчання, отримавши ступінь бакалавра сходознавства. Під час навчання в обох університетах, крім давньогрецької, латинської та давньоєврейської мов, вивчав румунську, німецьку, старослов'янську, арамейську (декілька діалектів), сирійську, арабську, аккадську, угаритську, фінікійську, ефіопську та декілька інших. Вільно володію англійською мовою (читаю, пишу, розмовляю, проповідую).

Із самого початку проекту зі мною співпрацювала Анна Ананченко (Крокіс), моя колишня однокласниця по університету імені Шевченка. Після закінчення навчання вона вступила в аспірантуру цього ж університету. У 2011 році захистила дисертацію на тему «Функціонально-стилістичні і прагматичні виміри ранньохристиянської гомілії» (на матеріалі проповідей Іона Златовуста), де досліджувала мовленнєві особливості тлумачних проповідей, і отримала ступінь кандидата філологічних наук за спеціальністю «класичні мови». З 2006 до 2014 року працювала у Київському національному лінгвістичному університеті, де викладала давньогрецьку й латинську мови, історію грецької мови, вступ до грецької філології. Мала посаду і звання доцента, два роки виконувала обов'язки вченого секретаря спеціалізованої вченої ради, відповідаючи за підготовку документів для захисту кандидатських і докторських дисертацій. Крім цього, близько 10 років викладала грецьку мову Нового Завіту в кількох богословських навчальних закладах. З 2004 року Анна брала участь у редагуванні перекладу Нового Завіту на частковій зайнятості, а в 2014 році залишила університет і повністю присвятила себе цій справі.

У редагуванні перекладу брали участь проповідник і диякон церкви Олександр Савченко, а також Арібжанова Ірина Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри сучасної української мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Пізніше до команди долучилися філологи-україністи Ірина Назарук і Олеся Рудник. Ірина й Олеся закінчили Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, отримали кваліфікацію вчителя української мови й літератури та літературного редактора і мають ступінь магістра філології. Зі складних питань перекладу проводилися консультації з Пітером Вільямсом (Peter Williams), PhD, директором Tyndale House, Cambridge, UK.

З самого початку основне фінансування цього проекту йшло від американських незалежних баптистських церков. У 2013 році до фінансування долучилося Global Bible Society в США, яке згодом і видало Новий Завіт. Українські євангельські віруючі познайомилися з цим проектом в кінці 2008 року, коли відбулася низка зустрічей з керівництвом Українського біблійного товариства. Президент УБТ Григорій Іванович Комендант зустрів новий переклад з великим ентузіазмом (на той час було видано Євангеліє від Іоана). Співпраця тоді не склалася, тому що УБТ працювало над іншим проектом – перекладом Турконяка – і робити одночасно два переклади для однієї установи було нелогічно. Тому Григорій Іванович Комендант запропонував здійснювати його під егідою Ради євангельських церков. На початку 2009 року на засіданні цієї Ради розглядалося питання фінансування перекладу. На жаль, українські церкви тоді не виявили готовності фінансувати переклад, а натомість порадили просити допомоги в діаспорних церквях. Керівництво ВСО ЄХБ надало рекомендаційний лист, в якому висловило підтримку перекладу і просило віруючих підтримати його молитовно і фінансово. У вересні 2009 р. на 64-му з'їзді Об'єднання українських баптистських церков у США було прийнято рішення підтримувати цей проект фінансово і призначено шістьох братів

для редакційної комісії (трьох із США і трьох з України). Попри намагання залучити членів комісії до співпраці, активної участі з їхнього боку не було.

Робота на перекладом здійснювалась у три етапи. Спочатку головний перекладач (Юрій Попченко) робив чорновий переклад. Потім його вичитували на предмет відповідності оригіналу та українському словоживанню Анна Ананченко та інші редактори. Їхні зауваження та пропозиції обговорювалися усією перекладацькою командою (на що пішло тисячі годин) і в текст вносилися узгоджені зміни. У випадку сумнівів стосовно вживання того чи іншого слова, перекладацька команда проводила усні й письмові опитування серед широкого загалу читачів різних вікових груп. У результаті цього була створена друга редакція перекладу, яка ще раз була вчитана перекладачем та редакторами. Нові зауваження й пропозиції були знову обговорені, в текст були внесені узгоджені зміни, і так виникла третя, остаточна, редакція перекладу. Подібну процедуру створення, редагування й обговорення пройшли заголовки й примітки.

У 2011 році було видано Євангеліє від Марка, яке було розіслано для отримання відгуків, переважно підписникам журналу «Ноїв ковчег». У відповідь ми отримали 122 анкети. 62% респондентів виявилися пасторами, проповідниками, благовісниками, вчителями недільних шкіл, керівниками малих груп, місіонерами і тими, хто служить у лікарнях та в'язницях. 98% респондентів переклад сподобався повністю або в цілому, а 87% виявили готовність (з різним ступенем вірогідності) перейти на нього, коли буде готова вся Біблія. Цікаво, що серед них було чимало людей, які користуються російською Біблією. У деяких анкетах були висловлені критичні зауваження, які були потім враховані. Частина респондентів у подальшому брала участь у численних опитуваннях.

У 2016 році було проведено низку презентацій перекладу в церквах ЄХБ і залучено до опитувань щодо перекладу 55 пасторів, проповідників, керівників об'єднань церков, викладачів семінарій, філологів тощо. Було проведено 63 опитування стосовно різних варіантів перекладу тих чи інших віршів, отримано й опрацьовано сотні відповідей, які були враховані при підготовці пробного видання Нового Завіту.

У 2017 році вийшло пробне видання Нового Завіту, яке було поширене серед євангельських служителів для отримання відгуків. Були отримані зауваження до всього Нового Завіту або до якоїсь його частини від 29 пасторів, проповідників, викладачів семінарій, філологів. Також була створена Вайбер-група для редагування пробного видання, в яку ввійшло близько 70-ти осіб. Упродовж 2,5 років у цій групі була написана 61 стаття з проблемних питань перекладу, проведено більше сотні опитувань і обговорень. Результати цього були враховані при підготовці остаточного видання. Крім цього перекладацька команда разом з головним перекладачем ще декілька разів вчитали весь Новий Завіт і запропонували зміни від себе. Усього було внесено декілька тисяч змін, більшість з яких стосувалися описок, пунктуації, правопису, порядку слів, слововживання, послідовності передачі грецьких

слів, прояснення смислу тексту тощо. Значно менша частина правок міняла смисл тексту. Усі зміни мали на меті досягнути більшої точності, зрозумілості й читабельності перекладу. Рішення про затвердження змін приймалися перекладацькою командою; відповідальність за остаточну форму тексту несе головний перекладач. Зверстаний Новий Завіт був ще один раз вичитаний перекладачем і два рази – редакторами й коректорами.

У 2020 році вийшов друком новий переклад Нового Завіту на українську мову. З-поміж інших цей переклад вирізняють шість методологічних засад, і про них піде мова в цій статті.

I. Конфесійна незаангажованість

◆ До протестантської Реформації упродовж століть у Європі панувала католицька Вульгата. Цей переклад включав апокрифи, на яких будувалися такі католицькі ересі, як чистилище, молитви за мертвих та пожертвування як жертва за гріхи померлих (2 Мак. 12:43-45), прощення гріхів та спасіння від пекла через милостиню (Тов. 4:11; 12:9). Також він містив відхилення від оригіналу догматичного характеру. Наведемо декілька прикладів таких відхилень з Вульгати¹ і з перекладу Дуа та Реймса² – англійського перекладу Вульгати.

«Покаяння» замінене на «епітимію» *paenitentia*, яка в католицькій церкві є одним із семи таїнств, через яке отримується прощення смертних гріхів, вчинених після хрещення (Мт. 3:2): «et dicens paenitentiam agite adpropinquavit enim regnum caelorum»; «And saying: Do penance: for the kingdom of heaven is at hand» *І кажучи: чиніть епітимію, бо наблизилось Царство Небесне*. Через це упродовж століть люди розуміли покаяння як церковне покарання, що полягає в суворому дотримуванні посту, довгих молитвах, посиленних поклонах і т. ін.

Заміна займенника «воно» на «вона» в пророцтві про Христа (Бут. 3:15): «inimicitias ponam inter te et mulierem et semen tuum et semen illius ipsa conteret caput tuum et tu insidiaberis calcaneo eius»; «I will put enmities between thee and the woman, and thy seed and her seed: she shall crush thy head, and thou shalt lie in wait for her heel» *І Я покладаю ворожнечу між тобою і жінкою і між твоїм потомством і її потомством; вона роздавить твою голову, а ти чатуватимеш на її п'яту*. З цього перекладу випливає, що Марія, а не Ісус, ужалить змія в п'яту.

136 Марія наповнена благодаттю (Лук. 1:28): «et ingressus angelus ad eam dixit: Ave gratia plena: Dominus tecum: benedicta tu in mulieribus»; «And the angel being come in, said unto her: Hail, full of grace, the Lord is with thee: blessed art thou among women» *І ангел, увійшовши, сказав до неї: Вітаю, повна благодати! Господь з тобою! Благословенна ти серед жінок*. Такий переклад призвів до поклоніння Марії, і він включений у молитву до Марії на чотках.

¹ Biblia Sacra Iuxta Vulgatam Versionem / Ed. by R. Weber, B. Fischer, J. Gribomont, H.F.D. Sparks, W. Thiele. – Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1983. – Ad locum.

² The Holy Bible Faithfully Translated into English out of Authentical Latin / Translated by Douay-Rheims. – American Edition, 1899. – Ad locum.

Після Реформації ситуація кардинально змінилася. Протестантський і євангельський рух мав на меті очистити Церкву від багатовікових нашарувань та відхилень догматичного й практичного характеру і повернути її до первозданного новозавітного віровчення та практики. Це відбулося завдяки найважливішому принципу протестантської Реформації – *Sola Scriptura тільки Писання*. Він привів реформаторів до розуміння необхідності перекладу Біблії на національні мови. Так у 16-18 ст. у європейських народів з'являються протестантські переклади Біблії. У 1522 р. Мартін Лютер переклав Біблію на німецьку мову, у 1525 р. Вільям Тиндейл – на англійську мову, у 1535 р. П'єр Оліветан – на французьку мову, у 1569 р. Касідоро де Рейна – на іспанську мову. У 1613 р. вийшла чеська «Краліцька Біблія», у 1632 р. вийшла польська «Гданська» Біблія. У 1638 р. Антон тор Хелле переклав Біблію на естонську мову, у 1670 р. Джовані Дюдаті – на італійську мову, у 1694 р. Йоган Глюк – на латвійську мову, у 1756 р. Ромуальд Гадбавний – на словацьку мову, у 1819 р. Жуан Феррейра де Альмейда – на португальську мову. Цей список можна продовжувати. Протестантські переклади Біблії не просто дали європейським народам Слово Боже рідною мовою. Вони дали непошкоджене слово Боже, вільне від католицьких перекручень Вульгати.

В Україні протестантизм не набув великого поширення. З протестантських конфесій найбільше поширився кальвінізм (реформатство), і то тільки на Волині, Галичині й Закарпатті. Єдиним протестантським перекладом Писання того часу є «Крехівський Апостол», здійснений староукраїнською мовою у другій половині XVI ст. у Галичині і виданий у Бересті в 1563 р. Це переклад окремих частин Апостола з Берестейської Біблії (Біблія польською мовою).

Проте з поширенням у 18 ст. московського православ'я у східній Україні і наступом католицизму в західній Україні, протестантизм в нашій країні занепадає. Тому, коли в 19 ст. здійснюються переклади Біблії на російську мову, вони здійснюються під егідою православної церкви. Вплив православної церкви на українські й російські переклади Біблії зберігається й до цього часу. У нас досі немає конфесійно незаангажованого протестантського чи євангельського перекладу Біблії, бо існуючі переклади є або православними, або католицькими, або міжконфесійними.

Синодальний переклад – православний. Його Новий Завіт був здійснений чотирма православними академіями: Петербурзькою, Московською, Київською і Казанською; Старий Завіт – православним архімандритом Макарієм, а вся Синодальна Біблія була видана православним священним Синодом. *Переклад Філарета* – теж православний. Він фактично здійснений із Синодального, проте місцями від нього відрізняється. *Переклад Огієнка* – помірно православний або міжконфесійний. Головний перекладач був митрополитом Української автокефальної православної церкви, але в цьому перекладі брали участь протестанти й баптисти. *Переклад Хоменка* («*Святе Письмо*») – католицький. Його самоназва – Римська Біблія. Він здійснений греко-католицьким священником, монахом чину Василя Великого. Остаточну редакцію перекладу здійснювали монахи чину Василя Великого. *Переклад Турконяка* – міжконфесійний, хоча головний перекладач – греко-католик.

Через свою конфесійну заангажованість названі переклади містять неканонічні книги (переклади Філарета, Хоменка, Турконяка з Септуагінти), а також відхилення від оригіналу догматичного характеру. Здійснюючи свою роботу, ми мали на меті зробити конфесійно незаангажований переклад, який би точно передавав оригінал. Наведемо декілька прикладів важливих догматичних відхилень, усунутих в Новому українському перекладі.

1. Православно-католицьке вчення про Марію

◆ Католицька церква навчає чотирьом небіблійним догмам стосовно Марії: про те, що вона мати Божа, що вона безгрішна (з цим пов'язане вчення про непорочне зачаття Марії), про внебовзяття Марії (взяття Марії в небесну славу в тілі) і про повсякчасне дівство Марії. Деякі з цих догм поділяє і православна церква, і вони знайшли відображення в українських і російських перекладах Біблії.

А. Вчення про те, що Марія дає благодать (Лук. 1:28)

За вченням православної церкви, Марія відіграє ключову роль у спасінні людей. Для здійснення цієї ролі вона мала досягнути безгрішності. Православний богослов В. Н. Лосський вважає, що «гріх ніколи не міг здійснитися у Її особистості. Шкідливий спадок гріха не був владним над Її волею. Вона представляє вершину святості, коли-небудь досягнутої до Христа, в умовах Старого Завіту.. Вона залишилась без гріха під загальною владою гріха, залишилась чистою від всякої спокуси»³. На думку протоієрея Володимира Сміха, кандидата богословських наук, це «...дало їй змогу співпрацювати з волею Божою у справі спасіння... Благовіщення Пресвятої Діви, народження Божої Матері та П'ятидесятниця є трьома проявами Святого Духа, які являють через Діву Марію спасіння роду людському»⁴. У православ'ї спасіння людини досягається через обоження – преображення людини в результаті причастя до Бога, спільності з Ним, її повне єднання з Богом ще під час земного життя аж до реального ставання богом за благодаттю, а не за сутністю. За вченням Григорія Палами, і люди, і ангели досягають цього саме завдяки Марії: «...Вона не перестане у всі віки благо чинити всьому творінню... з Її тільки волі стають учасниками обоження і доторкаються до Цього Недоторканного Єства, до Божества... Вона єдина є межею між тварною і нетварною природами, тому ніхто не міг би прийти до Бога, якби тільки через Неї не був би істинно освітлений істинно божественним світлом»⁵.

³ Лосский В. Н. Боговидение / Владимир Николаевич Лосский. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – С. 729. Цитується за: Сміх В. Маріологічний аспект Церкви / Володимир Сміх // Київська православна богословська академія [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.kpba.edu.ua/statti/1886-mariolohichnyi-aspekt-tserkvy.html>.

⁴ Сміх В. Маріологічний аспект Церкви / Володимир Сміх // Київська православна богословська академія [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kpba.edu.ua/statti/1886-mariolohichnyi-aspekt-tserkvy.html>.

⁵ Палама Григорій, свт. Омилії. – М., 1993. – Т. 2. – С. 44-45. Цитується за: Сміх В. Маріологічний аспект Церкви / Володимир Сміх // Київська православна богословська академія [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kpba.edu.ua/statti/1886-mariolohichnyi-aspekt-tserkvy.html>.

В. Сміх робить такий висновок зі слів Г. Палами: «Зрештою, враховуючи думку учителя Церкви Григорія Палами, варто зазначити, що саме через Пресвяту Діву не лише люди, але і ангели отримують Благодать Божу»⁶. Ідея про те, що Марія дає благодать, проникла і в православні переклади Біблії, у яких Марія названа благодатною, тобто такою, яка дає благодать.

«І прийшовши ангел до неї, рече: Радуй ся, благодатная, Господь з тобою; благословенна еси між женами» (Куліш);

«І, ввійшовши до неї, промовив: Радій, благодатная, Господь із тобою! Ти благословенна між жонами!» (Огієнко);

«Ввійшовши до неї ангел, сказав їй: “Радуйся, благодатна, Господь з тобою! Благословенна ти між жінками”» (Хоменко);

«Ангел, увійшовши до Неї, сказав: радуйся, Благодатная! Господь з Тобою, благословенна Ти в жонах» (Філарет);

«Ангел, войдя к Ней, сказал: радуйся, Благодатная! Господь с Тобою; благословенна Ты между женами» (Синодальный);

«И войдя к Ней, ангел сказал: радуйся, Благодатная! Господь с Тобою!» (Касьян).

Такий переклад суперечить оригіналу, де вжито дієприкметник пасивного стану від дієслова χαριτόω. Це означає, що не Марія дарує благодать, а що їй була дарована благодать — благодать стати земною матір'ю нашого Господа. Крім того, у Писанні сказано, що «благодать та істина прийшли через Ісуса Христа» (Ін. 1:17). І, звичайно ж, тільки через Ісуса Христа людина отримує спасіння: «Ісус каже йому: Я – шлях, істина й життя; ніхто не приходиться до Отця інакше, як через Мене» (Ін. 14:6).

Варто зазначити, що Р. Турконяк при перекладі цього вірша пішов за Вульгатою: «І прийшовши до неї, сказав: Радій, сповнена благодаті!..», що не дивно з огляду на приналежність перекладача до греко-католицької церкви.

У Новому ж перекладі цей вірш відповідає оригіналу:

«Ангел, увійшовши до неї, сказав: Вітаю тебе, обдарована благодаттю! Господь з тобою! Благословенна ти серед жінок!»

Б. Вчення про повсякчасне дівство Марії

Це вчення виникло в другому столітті в аскетичних колах, які вважали, що шлюб і подружні стосунки були симптомами перворідного гріха. У писемних пам'ятках ідея про повсякчасне дівство Марії вперше з'являється наприкінці 2 ст. в апокрифічному Протоевангелії від Якова (19:3-20), яке є основним джерелом майже всіх пізніших доктрин про Марію. У наступні два століття це вчення розвивали Іпполіт, Ієронім і Амвросій. На Міланському синоді у 390 р. під головуванням Амвросія вчення було проголошено єдиним правочинним поглядом. Ефеський собор у 431 році встановив повний консенсус у цьому питанні; на другому Константинопольському соборі у 553 р. Марії дали титул

⁶ Сміх В. Маріологічний аспект Церкви / Володимир Сміх // Київська православна богословська академія [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kpba.edu.ua/statti/1886-mariolohichnyi-aspekt-tserkvy.html>.

ἀεὶπαρθενος завжди діва (пріснодіва), а на Латеранському соборі у 649 р. папа Мартін I наголосив на тому, що Марія була дівою ante partum, in partu, et post partum до, під час і після народження Ісуса Христа.

У католицькому перекладі Хоменка містяться примітки, які відображають цю ересь. Так, у тексті Мт. 1:25 відсутнє слово "первістка", і до вірша подано таку примітку:

«І він її не спізнав до дня, коли вона вродила сина – семітський вираз, який зовсім не значить, що він знав її потім. Виразно говориться тільки про те, що було перед народженням дитини: Євангелії і церковне передання говорять ясно про повсякчасне дівство Марії. Пор. Іс. 7:14»⁷.

А примітці до Лк. 2:7 стверджується, що «первородний» не означає, що в Марії були ще діти:

«Первородного: а Христос був і єдинородний, одинокий син Марії. Відколи знайдено в Єгипті гріб єврейки з написом: «У болях родивши свого первородного, померла дня 28 січня 5 року», – немає сумніву, що і єдинородних називано первородними, бо померла не мала більше дітей».

Цей напис ніяким чином не служить доказом тотожності понять «первородний» і «єдинородний». Він лише говорить про те, що жінка після народження першої дитини померла. Важливо зазначити, що в Новому Завіті на позначення первородного і єдинородного використовуються два різні слова – πρωτότοκος і μονογενής, – що свідчить про їхню семантичну нетотожність.

В. У Синодальній Біблії та у Філарета слова, які стосується Марії, пишуться з великої літери. Це віддає їй божественні почесні, бо зазвичай з великої літери пишуться тільки слова, які стосуються Бога:

Матвія 2:14

«Он встал, взял Младенца и Матерь Его ночью и пошел в Египет» (Синодальний);

«Він же, вставши, узяв Немовля і Матір Його вночі та й пішов у Єгипет» (Філарет).

2. Православне вчення про спасіння

А. Вчення про відродження через хрещення (Тит. 3:5)

Це вчення виникло в другому столітті, і першим про відродження через хрещення говорить апологет Юстин Мученик у 155-157 р.: «Усіх, хто переконується і вірить, що те, що ми навчаємо й говоримо, є істинним, і обіцяє, що зможе так жити, навчають, щоб вони молилися й просили в Бога з постом про відпущення минулих гріхів, і ми молимося й постимося з ними. Потім ми ведемо їх туди, де є вода, і вони відроджуються таким же відродженням, яким ми й самі були відроджені, бо тоді вони приймають обмивання (λουτρόν) водою в ім'я Отця всього й Владики Бога, і нашого Спасителя Ісуса Христа, і Святого

⁷ Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами. – Українське Біблійне Товариство.

Духа. Бо й Христос сказав: «Якщо не віродитесь, то не ввійдете в Царство Небесне»⁸. Тут Юстин вперше ототожнив грецьке λουτρόν «обмивання», яке зустрічається в Новому Завіті в Еф. 5:26 і Тит. 3:5, із хрещенням. Зробив він це на підставі розуміння, що слова Христа «хто не народиться від води» (Ін. 3:5) стосуються хрещення. Проте ні слова Христа, ні λουτρόν на хрещення не вказують, і на позначення останнього в Новому Завіті використовується інше слово — βάπτισμα. Про відродження через хрещення після Юстина навчали Тертуліан, Кіпріан, Іринеї, Августин та інші отці Церкви, через що виникла стійка традиція вчитувати «хрещення» в λουτρόν, і згодом це вчення стало офіційною позицією католицької, православної і протестантських церков. Ось яке визначення хрещенню дає православний катехізис: «Хрещення є Таїнство, в якому віруючий при триразовому зануренні тіла в воду з призиванням Бога Отця, і Сина, і Святого Духа вмирає для життя плотського, гріховного і відроджується Святим Духом в життя духовне, святе»⁹. Вчення про відродження через хрещення потрапило в православні переклади Біблії:

«Він нас спас не з діл праведности, що ми їх учинили були, а з Своєї милости через купіль відродження й оновлення Духом Святим» (Огієнко);
 «він спас нас не ради діл справедливости, які ми були зробили, але з свого милосердя, купіллю відродження і відновлення Святого Духа» (Хоменко);

«Він нас спас не з причини праведних учинків, які ми вчинили, але зі Своєї милості через купіль відродження та оновлення Святим Духом» (Турконяк);

«Он спас нас не по делам праведности, которые бы мы сотворили, а по Своей милости, банею возрождения и обновления Святым Духом» (Синодальний).

Слова «баня» і «купіль» вживаються у православ'ї на позначення хрещення, що видно із визначень словників: «Слова: баня и омовение у апостолов употребляются в смысле возрождения в жизнь духовную в таинстве крещения (Тит. III, 5)»¹⁰. «Купіль - 2. церк. Посудина з водою, в яку опускають дитину при церковному обряді хрещення»¹¹.

Особливо яскраво вчення про відродження через хрещення проявляється у трьох смислових російських перекладах — МБО, Аверінцева і РБО:

«Он спас нас не за наши праведные дела, которые мы совершили, а по Своей милости, через возрождающее омовение и обновление Святым Духом» (МБО, NRT);

«не по праведным делам, которые мы бы совершили, но по Собственной милости Он нас спас и возродил в омовении, обновил Духом Святым» (Аверинцев);

⁸ Юстин Мученик. Апологія I, 61:2-4 (переклад з давньогрецької автора за виданням: The Apologies of Justin Martyr. — Cambridge, Cambridge University Press, 1961. — Р. 90-91).

⁹ Филарет Московский (Дроздов), свт. Пространный православный катехизис Православной католической восточной церкви. — § 285 [Електронний ресурс] — Режим доступу: https://azbyka.ru/otechnik/Filaret_Moskovskij/prostrannyj-pravoslavnyj-katekhizis/2_14

¹⁰ БАНИ, КУПАЛЬНИ, КУПАНЬЯ И ОМОВЕНИЕ // Энциклопедия архимандрита Никифора. — Корнталь: Свет на Востоке, 1989. — С. 84.

¹¹ Словник української мови: в 11 т. — Т. 4. — Київ: Наукова думка, 1973. — С. 403.

«— не по нашим "праведным" делам, которые мы совершали, но по Его милости, — Он спас нас, очистив водой возрождения и обновив Святым Духом» (Кузнецова, РБО);

Кузнецова додає неіснуюче в оригіналі «очистив», а «обмиванням» замінює на «водой».

У Новому ж українському перекладі цей вірш відповідає оригіналу:

«Він спас нас не по ділах праведності, які ми вчинили, а зі Своєї милості, через обмивання відродження й оновлення Святим Духом».

«Обмивання» здійснюється Святим Духом при відродженні, а не водою при хрещенні, і це слово вказує на воду, як символ Святого Духа, так само як і дієслово «вилив» у наступному вірші.

Б. Вчення про спасіння як власне досягнення (1 Пет. 1:9)

Уже на початку післяапостольської доби отці Церкви наголошували на важливості діл для спасіння. Клемент Римський писав: «Зодягнімось в одностудність, будьмо смиренні, стримані, далекі від усякого наклепу і лихослів'я, виправдовуючи себе ділами, а не словами» (Клем. 1 Кор. 30:3)¹². Іринеї Ліонський стверджував: «...праведним і святим, які дотримувалися заповідей та залишилися в любові до Нього від початку або після покаяння, Він дарує життя, подасть нетління і створить вічну славу» (Проти ересей 10:1)¹³. Пізніше Іоан Златоуст казав: «Якщо потрібно отримати Царство Небесне, то недостатньо звільнитися від гріха, а потрібно ще багато тренуватися і в чеснотах. Від порочних дій потрібно утримуватися для того, щоб звільнитися від геєни; а щоб наслідувати Царство, необхідно набувати чесноти»¹⁴. Згодом католицька й православна церкви розвинули вчення про спасіння через віру та діла. Ось як про це написано в православному катехізисі: «Що потрібно для благодогоджання Богу і спасіння душі? Для благодогоджання Богу і для спасіння душі потрібні: пізнання істинного Бога і правильна віра в Нього; життя по вірі і відповідні їй добрі діла»¹⁵. За їхнім розумінням, спасіння не просто отримується, а досягається чи здобувається (рос. стягается). Тихон Задонський, православний богослов і єпископ 18 ст., писав, що «найперша і найпотрібніша справа для кожного християнина є здобуття (рос. стяжание) вічного спасіння»¹⁶. Це розуміння відбито і в православних перекладах Біблії:

«досягаючи, нарешті, вірою вашою спасіння душі» (Філарет);

¹² Климент Римский. Послания к коринфянам [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://azbyka.ru/otechnik/Kliment_Rimskij/poslanija-k-korinfnanam/#0_12

¹³ Иринеи Лионский. Обличение и опровержение лжеименного знания (Против ересей) [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://azbyka.ru/otechnik/Irinej_Lionskij/protiv-eresej/1_10

¹⁴ Иоанн Златоуст. Беседы на послание к Ефесеянам. 15:1 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://azbyka.ru/otechnik/Ioann_Zlatoust/tolk_67/16

¹⁵ Филарет Московский (Дроздов), свт. Пространный православный катехизис Православной католической восточной церкви. – §3 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://azbyka.ru/otechnik/Filaret_Moskovskij/prostrannyj-pravoslavnyj-katekhizis/2_14

¹⁶ Тихон Задонский. Цитаты [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://ru.citaty.net/avtory/tikhon-zadonskii/>

- «бо досягаєте мети віри вашої спасіння душам (Огієнко);
- «осягаючи ціль вашої віри – спасіння душ ваших» (Хоменко);
- «Тому що досягаєте мети вашої віри – спасіння душ!» (Турконяк);
- «Достигая наконец верою вашею спасения душ» (Синодальный);
- «достигаая цели вашей веры, спасения душ» (Касьян);
- «потому что достигаєте цели своей веры – своего спасения» (Кузнецова, РБО);
- «достигаая цели вашей веры – спасения душ ваших» (МБО, NRT).

З цих перекладів випливає, що спасіння ми досягаємо власними зусиллями, і ця думка найяскравіше виражена в Синодальному перекладі і в Філарета. Проте вжите в оригіналі дієслово κομίζω не має в Новому Завіті значення «досягати», а означає «отримувати». До нашого ж вірша BDAG¹⁷ наводить такий переклад: obtain as an outcome of faith the salvation of souls *отримати внаслідок віри спасіння душ*. Слід зазначити, що в деяких перекладах, виданих до Синодального (найдавнішого з вищенаведених), дієслово κομίζω перекладено вірно:

- «приемлюще кончину вере вашей, спасение душам» (старослов'янський);
- «получая плодь веры вашей, спасение душ» (РБО, 1822 р.).

Прикметно те, що Новий Завіт 1822 року в перекладі РБО був покладений в основу Синодального, але в останньому «получая» було змінено на «достигаая» з догматичних причин. Пізніші переклади, очевидно, пішли за Синодальним у неправильній передачі дієслова κομίζω в цьому вірші.

У Новому ж українському перекладі цей вірш відповідає оригіналу:

- «Отримуючи результат своєї віри – спасіння душ».

В. Вчення про спасіння через подвиги

«Подвиг» є надзвичайно важливою категорією православної сотеріології, в основі якої лежить поняття «обоження». Обоження – це процес, у результаті якого віруючий, поєднаний з Богом, звільняється від гріховності, починаючи в цьому житті і закінчуючи тілесним воскресінням. Для православних обоження і є спасінням. Це поняття описує Афанасій Олександрійський так: «Бог Син став людиною, щоб нас обожити»¹⁸. Шлях до обоження лежить через багато видів подвигу: подвиг любові, подвиг віри, подвиг смирення, подвиг молитви, подвиг чернецтва, і навіть такий подвиг як подвиг юродства (останній згадується в 1 Кор. 1:18, 21 в Синодальному перекладі). За Іустином, православним святим 19 століття, «Метою всіх зусиль, докладених християнином на землі, його подвигів і чеснот, є вічне життя». «Вірувати в Боголюдину Христа, – писав І., – значить невпинно боротися і подвизатися за вічне життя, до якого людина й [була] поклика-

¹⁷ Bauer W. A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature / Walter Bauer; ed. by F. W. Danker, W. F. Arndt, F. W. Gingrich. – Chicago: University of Chicago Press, 2001. – (3). – Ad locum.

¹⁸ Contra Arias I, 39. Цитується за: Сагарда Н. И. Святитель Афанасий Великий. – Ч. 3. Богословие св. Афанасия Александрийского [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.portal-slovo.ru/theology/37593.php>.

на, коли Бог створив її богообразною»¹⁹. Вчення про подвиг знаходимо і в православних перекладах Біблії:

Филип'ян 1:30

«таким самим подвигом, який ви бачили в мені і нині чуєте про мене» (Філарет);

«здійснювати той подвиг, який ви побачили в мені, а тепер чуєте про мене» (Турконяк);

«таким же подвигом, какой вы видели во мне и ныне слышите о мне» (Синодальний);

«таким же подвигом, какой вы некогда видели во мне, и теперь слышите о мне» (Касьян).

1 Тимофія 6:12

«Змагайся добрим подвигом віри» (Філарет);

«Змагайся добрим подвигом віри...» (Духонченко);

«Борися добрим подвигом віри...» (Турконяк);

«Подвизайся добрым подвигом веры...» (Синодальний);

«Подвизайся добрым подвигом веры...» (Касьян).

2 Тимофія 4:7

«Подвигом добрим я змагався, свій біг закінчив, віру зберіг» (Філарет);

«Подвигом добрим я боровся, свій біг скінчив, віру зберіг» (Духонченко);

«Я звершив добрий подвиг, свій біг закінчив, віру зберіг» (Турконяк);

«Подвигом добрым я подвизался, течение совершил, веру сохранил» (Синодальний);

«Подвигом добрым я подвизался, бег закончил, веру сохранил» (Касьян).

1 Коринфян 9:25

«Усі подвижники утримуються від усього: ті для одержання вінця тлінного, а ми – нетлінного» (Філарет);

«Все подвижники воздерживаются от всего: те для получения венца тленного, а мы – нетленного» (Синодальний);

«Каждый подвизающийся воздерживается от всего: те, чтобы получить венец тленный, а мы – нетленный» (Касьян).

Проте вжиті в грецькому тексті слова ἀγών і ἀγωνίζομαι означають відповідно «боротьба» і «боротися», а не «подвиг» і «подвизатися». Вони позначають «будь-яку боротьбу з небезпеками, неприємностями, перешкодами, які стоять на шляху віри, святості та бажання поширювати Євангеліє»²⁰ і не мають ніякого відношення до православного вчення про подвиг. Відповідно, в Новому українському перекладі ці вірші викладені так:

«зазнаючи такої ж боротьби, яку ви бачили в мене, а тепер чуєте, що вона в мене» (Флп. 1:30);

¹⁹ Иустин // Православная энциклопедия [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://www.pravenc.ru/text/1237931.html>.

²⁰ Thayer J. H. A Greek-English Lexicon of The New Testament/ Joseph Henry Thayer. – New York – Cincinnati – Chicago: American Book Company, 1889. – Ad locum.

«Борись доброю боротьбою віри...» (1 Тим. 6:12);

«Доброю боротьбою я боровся, шлях скінчив, віру зберіг» (2 Тим. 4:7);

«Кожен учасник змагання утримується від усього: ті, щоб отримати тлінний вінок, а ми – нетлінний» (1 Кор. 1:25).

2. Православне вчення про служителів Церкви (1Тим. 4:14)

◆ У Новому Завіті нема поділу віруючих на священство і мирян, а всі віруючі називаються священством і священниками (1 Пет. 2:5, 9; Одк. 1:6; 5:10; 20:6). В апостольській церкві служителі ніде не називаються священниками. «Ідея і встановлення особливого священства, відмінного від основної маси віруючих, із супутніми поняттями жертви й вівтаря, непомітно перейшли в християнську церкву від іудейських та язичницьких спогадів і аналогій... Левитське священство з його трьома рангами первосвященника, священника і левита знайшло собі природну відповідність в посадах єпископа, священника і диякона і стало розглядатися як прообраз»²¹. Цей поділ з'являється в післяапостольську добу в Ігнатія, Климента Римського, Тертуліана і Кіпріана. Тертуліан першим прямо називає християнське служіння священством, а Кіпріан відносив привілеї і обов'язки Ааронового священства до служителів християнської церкви, постійно називаючи їх священниками і священством. Останній вважається родоначальником концепції священства служителів. У 3 ст. стало звичним застосовувати термін «священник» виключно до служителів, особливо єпископів²². Ця традиція продовжується в православній і католицькій церквах, і вона знайшла відображення у перекладах Біблії:

«Не занедбай твого дарування, котре дано тобі пророцтвом, з положенням рук св'ященства» (Куліш);

«Не занедбуй дарування, що перебуває в тобі і дане тобі за пророцтвом з покладанням рук св'ященства» (Філарет);

«Не неради о своем даровании живущем в тебе, еже дано тебе бысть пророчеством с возложением рук св'ященничества» (Старослов'янський);

«Не неради о пребывающем в тебе даровании, которое дано тебе по пророчеству с возложением рук св'ященства» (Синодальний).

Підкресленому слову в оригіналі відповідає грецьке *πρεσβυτέριον пресвітерство, пресвітери*. Не існує жодного рукопису чи видання грецького Нового Завіту, де в цьому місці вживалося б «священство». Православні перекладачі навмисно змінили це слово на догоду своїм конфесійним переконанням.

У Новому ж українському перекладі це місце перекладено відповідно до оригіналу:

«Не нехтуй даром, що є в тебе, який був даний тобі через пророцтво з покладанням рук пресвітерів».

²¹ Шафф Ф. История христианской церкви / Филипп Шафф. – Санкт-Петербург: Библия для всех, 2007. – Т. 2. – С. 95.

²² Там само, с. 97.

3. Адвентистське вчення про суботу (Євр. 4:9)

◆ З усіх існуючих перекладів тільки в Турконяка говориться про те, що віруючим необхідно дотримуватися суботи:

«Отже, для Божих людей залишається дотримання суботи» (Турконяк).

Проте таке тлумачення не впливає зі значення грецького слова *σαββατισμός* і суперечить контексту. В Євр. 4:1 говориться про те, що нам ще залишається обітниця увійти у відпочинок, а в Євр. 4:3 про те, що увійти у відпочинок можна вірою. Під відпочинком мається на увазі небо, вічність. Далі, у Євр. 4:4 автор порівнює цей відпочинок із суботою і, нарешті, підсумовує цей уривок тими ж словами, що і в Євр. 4:1 – нам залишається суботній відпочинок, тобто нам залишається обітниця чи можливість увійти в цей вічний, небесний відпочинок, який названий суботнім. Саме так і перекладено в більшості англійських перекладів Біблії і в Новому українському перекладі: «Тому для народу Божого залишається суботній відпочинок».

Чому ж у Турконяка міститься адвентистське вчення про суботу? Це, вірогідно, пов'язано з приналежністю голови редакційної колегії Миколи Жукалюка до адвентистів. Разом з іншим видатним діячем церкви АСД в СРСР Михайлом Кулаковим він сприяв об'єднанню адвентистів у колишньому Радянському Союзі. Після розвалу Союзу Михайло Кулаков заснував Інститут перекладу Біблії в Заокському і здійснив свій смисловий переклад Біблії. Проте в Кулакова цей вірш перекладено правильно: «Так что сохраняется еще для народа Божьего 'возможность обрести' субботный покой». Чому ж сам перекладач Р. Турконяк пішов на таку зміну? Це теж, вірогідно, пов'язано з його конфесійною приналежністю. Як греко-католик, Турконяк нерідко орієнтується на англійський католицький переклад *New Jerusalem Bible*²³, і в ньому цей вірш викладено так: «There must still be, therefore, a seventh-day rest reserved for God's people» *Тому для Божого народу досі повинен зберігатися відпочинок сьомого дня* (Євр. 4:9, NJB). Такий переклад неможливо вивести з грецького оригіналу, і він явно є результатом конфесійної упередженості.

Отже, конфесійна незаангажованість Нового українського перекладу полягає в тому, що він містить лише канонічні книги та уникає свідомих догматичних перекручувань.

II. Загальноприйнятий грецький текст-основа перекладу

146

◆ До винайдення книгодрукування Новий Завіт переписувався від руки, і до нас дійшло декілька тисяч рукописів. Текстологи 19 століття, застосувавши генеалогічний метод Карла Лахмана, поділили всі рукописи на декілька сімей або типів. Двома головними типами були Візантійський і Олександрійський. Візантійський тип тексту представлений переважно більшістю існуючих рукописів, здебільшого мінускулів 9-15 століть. Понад 80% існуючих мінускулів представляють Візантійський текст. Олександрійський тип тексту

²³ *New Jerusalem Bible / Translated by Henry Wansbrough. – Darton: Longman & Todd Limited and Doubleday, 1985. – Ad locum.*

представлений здебільшого трьома унціальними рукописами 4-5 століть: Ватиканським, Сінайським і Олександрійським кодексами. Манускрипти візантійського типу в цілому дуже добре узгоджуються між собою і не містять суттєвих різночитань. Натомість рукописи Олександрійського типу містять численні й суттєві різночитання.

На основі рукописів візантійського типу відомий гуманіст Еразм Роттердамський підготував у 1516 р. перше друковане видання грецького Нового Завіту. Після цього він видав ще 4 видання – у 1519, 1522, 1527 і 1536 роках. Видання Еразма було покладене в основу пізніших друкованих видань візантійського тексту. Так, паризький друкар і філолог-класик Стефанус (Роберт Етьєн) здійснив чотири видання – у 1546, 1549, 1550 і 1551 роках. В останньому виданні вперше було запроваджено поділ новозавітного тексту на вірші. Швейцарський реформатор Теодор Беза зробив п'ять видань грецького Нового Завіту – у 1565, 1576, 1582, 1589 і 1598 роках. Женевські друкарі, брати Бонавентура й Авраам Ельзевір, здійснили два видання грецького Нового Завіту – у 1624 і 1633 роках. Від передмови до останнього видання (латинською мовою) й посталала назва цього типу видань – *Textus Receptus* або Загальноприйнятий текст.

З *Textus Receptus* здійснювалися всі протестантські переклади Біблії до кінця 19 ст. Зокрема, з 2-го видання Еразма Мартін Лютер переклав Новий Завіт на німецьку мову (1522 р.), а з 3-го видання Еразма Вільям Тиндейл – на англійську мову (1526 р.). Серед українських і російських перекладів з візантійського типу тексту були здійснені переклад Куліша і Синодальний переклад.

Чому ж Еразм і реформатори вибрали візантійські рукописи для своїх видань грецького Нового Завіту? Відповідь полягає в тому, що саме в цій частині світу знаходився центр християнства упродовж перших століть його історії. Церква зародилась в Єрусалимі, але ранні гоніння і діяльність апостолів змусила її поширюватися. Дві головні лінії поширення були на північ в Малу Азію і на захід в Європу. Із послань семи церквам у книзі Одкровення можна зробити висновок, що на кінець першого століття центр тяжіння Церкви перемістився з Палестини в Малу Азію. Видатний історик Церкви Філіп Шафф стверджує: «Азія стала не тільки колискою людства й цивілізації, але й колискою християнства. Самі апостоли поширили нову релігію в Палестині, Сирії і Малій Азії»²⁴. К. Аланд, посилаючись на епохальну працю А. Гарнака «Місіонерська проповідь і поширення християнства у перші три століття», каже, що «близько 180 року найбільша концентрація церков знаходилась у Малій Азії та на Егейському узбережжі Греції... У такій обстановці розвивався й поширювався текст Нового Завіту. Загальним враження є те, що концентрація християнства була на сході... Навіть близько 325 р. після Р. Х. картина залишалась здебільшого незмінною. Мала Азія продовжувала бути серцем Церкви»²⁵. І в наступні століття Мала Азія залишалася центром християнства.

²⁴ Шафф Ф. История христианской церкви / Филипп Шафф. – Санкт-Петербург: Библия для всех, 2007. – Т. 2. – С. 30.

²⁵ Aland K. The Text of the New Testament: An Introduction to the Critical Editions and to the Theory and Practice of Modern Textual Criticism / Kurt Aland, Barbara Aland. – Grand Rapids: William B. Erdmans Publishing Company, 1995. – P. 53.

Як зазначає Ф. Шафф, «Перенесення столиці з Рима у Константинополь і заснування Східної Римської імперії за Костянтина I призвели до того, що Мала Азія, а особливо Константинополь, упродовж декількох століть відігравали ведучу роль в історії церкви»²⁶. Це тривало аж до остаточного завоювання Малої Азії турками в 1453 р.

Саме в цій частині світу знаходилась більшість автографів – рукописів, написаних власноруч апостолами або їхніми секретарями: у Малій Азії – 12 книг Нового Завіту (Іоана, Галатів, Ефесян, Колоссян, 1 і 2 Тимофія, Филимона, 1 Петра, 1, 2 і 3 Іоана, Одкровення); у Греції й Македонії – 6 книг (1 і 2 Коринфян, Филип'ян, 1 і 2 Фессалонікійців, Титу); у Римі – 2 книги (Марка, Римлян), а з решти книг Луки, Дії і 2 Петра були в Малій Азії або в Римі, Матвія і Якова – в Малій Азії або в Палестині, Євреїв – в Римі або в Палестині, Іуди – невідомо, але можливо в Малій Азії. Якщо взяти Малу Азію і Грецію разом, то в басейні Егейського моря знаходились автографи мінімум 18-ти, а максимум 24-ох із 27-ми книг Нового Завіту. У Римі було мінімум 2 – максимум 7 автографів, у Палестині – до 3-х, а в Олександрії Єгипетській – жодного. Логічно припустити, що в найраніший період рукописної передачі тексту Нового Завіту найточніші й найнадійніші копії в обігу були в регіоні, в якому знаходилися автографи. Ця ситуація залишалася незмінною упродовж існування Візантійської імперії, яка була грекомовною.

У середині 19 ст. англіканська церква вирішила зробити ревізію своєї англійської Біблії. У комісію входили єпископ Б. Весткотт і професор Кембриджського університету Ф. Хорт. При підготовці свого видання грецького Нового Завіту вони взяли за основу олександрійський тип тексту, представлений Сінайським (N) і Ватиканськими (B) кодексами. Для обґрунтування свого вибору їм треба було довести, що візантійський тип тексту є пізнім, і пояснити, як він став домінуючим. Вони припустили, що візантійський текст виник в результаті організованої ревізії, здійсненої церковними властями. Така ревізія, на їхню думку, відбулася між 250 і 350 рр. в Антіохії, і її очолив антіохійський пресвітер Лукіан²⁷. Те, що не існує жодних історичних свідчень про таку ревізію, їх не бентежило. На сьогоднішній день, як зазначає помічник професора Нового Завіту Фінікської семінарії Пітер Гаррі, жоден текстолог не вважає, що візантійський текст з'явився в результаті цілеспрямованої редакторської роботи в 4 ст.²⁸ Усі розуміють, що ця теорія була вигадана Ф. Хортом для дискредитації Textus Receptus.

Сучасні текстологи критичної (еклектичної) школи поки не мають чіткого пояснення виникнення візантійського тексту зі своєї позиції. Проте вони наполягають на тому, що оригінальна форма новозавітного тексту має бути

²⁶ Шафф Ф. История христианской церкви / Филипп Шафф. – Санкт-Петербург: Библия для всех, 2007. – Т. 2. – С. 31.

²⁷ Westcott B. The New Testament in the Original Greek / B. Westcott, F. Hort. – London: Macmillan and Co., 1881. – V. 2. – P. 137.

²⁸ Gurry P. Where did the Byzantine text come from? / Peter Gurry // Evangelical Textual Criticism [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://evangelicaltextual-criticism.blogspot.com/2018/05/where-did-byzantine-text-come-from.html>.

схожа на олександрійський, а не на візантійський тип. При цьому ні Б. Весткотт з Ф. Хортом, ні сучасні текстологи-еклектики не пояснюють виникнення єгипетських за походженням Сінайського та Ватиканського кодексів. А таке пояснення необхідно з огляду на ряд фактів.

Писання не містить ніяких відомостей про перебування апостолів у Єгипті, і нам нічого не відомо про існування там церков в апостольську добу. Відтак, туди не писалися апостольські послання, а, значить, там не було автографів. Навіть у 2 ст., як зазначає К. Робертс, «Олександрійська церква була слабкою і незначною для грекомовного християнського світу»²⁹.

Єгипет характеризувався раннім пануванням гностицизму, і з нього пішло більшість відомих єретиків (Василід, Валентин, Ориген тощо). Як зазначає К. Аланд: «Наскільки можна судити, Єгипет вирізнявся з-поміж інших епархій Церкви раннім пануванням гностицизму»³⁰. В іншій праці він пише, що «наприкінці 2-го століття єгипетська церква була «переважно гностичною»³¹. А.Б. Метцгер стверджує: «Серед християнських документів, які в 2-му столітті були або створені в Єгипті, або були в обігу як серед правовірних, так і серед гностиків, є багато апокрифічних євангелій, дій, послань і одкровень. Серед найбільш відомих – Євангеліє єгиптян, Євангеліє істини, Євангеліє від Хоми, Євангеліє від Пилипа, Євангеліє Петра, Дії Іоанна, Послання Варнави, Послання апостолів і Одкровення Петра. Є також фрагменти праць з ексегетики і догматики, написані олександрійськими християнами, переважно гностиками, у 2-му ст. Ми знаємо, наприклад, про таких вчителів, як Василід і його син Ісидор, Валентин, Птоломей, Гараклеон і Пантен. Усі вони, за винятком останнього, були в тому чи іншому відношенні неправовірними. Взагалі, судячи з висловлювань Климента Олександрійського, у Єгипті у 2-му ст. представлені майже всі християнські секти, які ухилились [від істини]; Климент згадує валентиніан, василідіан, маркіонітів, ператів, енкратитів, докетів, хамітитів, каїнітів, офітів, симоніан і євтихіан. Яка частина християн в Єгипті в 2-му ст. були правовірними, невідомо»³². Єгипетський гностицизм позначився і на манускриптах Нового Завіту, які були там створені. Як зазначає К. Аланд, «копії, що існували в гностичних громадах, не могли використовуватись, бо їх підозрювали в зіпсованості»³³.

Також Єгипет характеризувався занепадом знання грецької мови, що відбувається вже на початку християнської ери. Б. Метцгер пише, що грекомовна

²⁹ Roberts C. H. *Manuscript, Society and Belief in Early Christian Egypt* / Colin H. Roberts. – London: Oxford University Press, 1979. Цитується за: Pickering W. *The Identity of The New Testament* / Wilbur N. Pickering. – 2014. – P. 68.

³⁰ Aland K. *The Text of the New Testament: An Introduction to the Critical Editions and to the Theory and Practice of Modern Textual Criticism* / Kurt Aland, Barbara Aland. – Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 1995. – P. 59.

³¹ Aland K. *The Text of the Church?* / Kurt Aland // *Trinity Journal*. – 1987. Цитується за: Pickering W. *The Identity of The New Testament* / Wilbur N. Pickering. – 2014. – P. 68.

³² Метцгер Б. *Ранние переводы Нового Завета* / Брюс М. Метцгер. – Москва: Библиейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2004. – С. 110.

³³ Aland K. *The Text of the Church?* / Kurt Aland // *Trinity Journal*. – 1987. – V. 8.2. Цитується за: Pickering W. *The Identity of The New Testament* / Wilbur N. Pickering. – 2014. – P. 68.

частина населення в Єгипті «була лише часточкою в порівнянні з кількістю місцевих мешканців, які розмовляли єгипетськими мовами»³⁴. К. Аланд доводить, що вже до кінця 200 р. після Р. Х. почалася тенденція проти вживання грецької мови в місцевостях, в яких говорили по-латинськи, по-сирійськи і по-коптськи, і через 50 років перехід на місцеві мови практично відбувся»³⁵. Занепад знання грецької мови позначився на переписуваних там рукописах. Так, Е. Колвел, дослідник папіруса P⁷⁵, на підставі типу помилок у ньому прийшов до висновку, що переписувач цього папірусу переписував його по літерах³⁶. Це значить, що він не знав грецької мови, бо знавці мови переписують по фразах або принаймні по словах.

К. Аланд зазначає, що всі найдавніші рукописи, які походять з Єгипту, дивовижно суперечать один одному³⁷. Г. Хоскієр нарахував 3036 відмінностей між Сінайським і Ватиканським кодексами тільки в 4-х Євангеліях без урахування орфографічних помилок і синонімічних замінів³⁸. За свідченням видатного текстолога 19 ст. Ф. Г. А. Скрівнера, дослідника цих манускриптів, «... Сінайський кодекс рясніє подібними огріхами та описками, до певної міри неперевіреними... Букви та слова, навіть цілі речення, часто пишуться двічі, або починаються й відразу закінчуються...»³⁹. Про Ватиканський кодекс він пише так: «Однією помітною особливістю, яка вирізняє цю копію, є велика кількість пропусків, яка спонукала д-ра Доббіна називати його «укороченим текстом Нового Завіту»... Він підрахував, що кодекс В пропускає слова чи цілі речення принаймні 330 разів в Матвія, 365 в Марка, 439 в Луки, 357 в Іоана, 384 в Діях, 681 в посланнях, що збереглися, або 2556 в усіх. Те, що чимала частина цих пропусків є простим недоглядом переписувача, видно з тієї обставини, що той самий переписувач багаторазово писав слова і речення *двічі*; це той вид помилок, який... ніяким чином не підвищує нашу оцінку уважності, з якою переписувався цей поважний документ раннього християнства»⁴⁰. Сам Ф. Хорт вважав, що переписувач В «аж ніяк не досягнув високого стандарту точності»⁴¹.

³⁴ Мейгер Б. Ранние переводы Нового Завета / Брюс М. Мейгер. – Москва: Библиейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2004. – С. 113.

³⁵ Aland K. The Text of the New Testament: An Introduction to the Critical Editions and to the Theory and Practice of Modern Textual Criticism / Kurt Aland, Barbara Aland. – Grand Rapids: William B. Erdmans Publishing Company, 1995. – P. 52-53.

³⁶ Colwell E. C. Scribal Habits in Early Papyri: A Study in the Corruption of the Text // The Bible in Modern Scholarship. – New York: Abingdon Press, 1965. – P. 374-76, 380. Цитується за: Pickering W. The Identity of The New Testament / Wilbur N. Pickering. – 2014. – P. 67.

³⁷ Aland K. The Text of the Church? / Kurt Aland // Trinity Journal. – 1987. Цитується за: Pickering W. The Identity of The New Testament / Wilbur N. Pickering. – 2014. – P. 68.

³⁸ Hoskier H. Codex B and it's Allies. A Study and an Indictment / Herman Charles Hoskier. – London: Bernard Quaritch, 1914. – Part II. – P. 1.

³⁹ Scrivener F. A Full Collation of the Codex Sinaiticus with the Received Text of the New Testament / Frederick Henry Ambrose Scrivener. – Cambridge: Deighton, Bell, and Co.; London: Bell and Daldy, 1864. – P. xv.

⁴⁰ Scrivener F. A Plain Introduction to New Testament Textual Criticism for the Use of Biblical Students / Frederick Henry Ambrose Scrivener. – Cambridge: George Bell and sons, 1894. – V. I. – P. 120.

⁴¹ Westcott B. The New Testament in the Original Greek / B. Westcott, F. Hort. – New York: Harper & Brothers, 1882. – V. II. – P. 233.

Чому ж тоді сучасні текстологи віддають перевагу єгипетським за походженням Сінайському й Ватиканському кодексам, якщо в Єгипті не було автографів, у ньому панував гностицизм та численні ересі, у ньому занепало знання грецької мови і всі рукописи звідти суперечать один одному? Чому ці текстологи відкидають візантійські рукописи, якщо центр християнства у перші століття був у Малій Азії та на Егейському узбережжі Греції, там була найбільша концентрація церков, там знаходилися автографи більшості книг Нового Завіту і там був центр виготовлення новозавітних рукописів?

Першим важливим виданням грецького Нового Завіту, в основі якого був олександрійський тип тексту, був Новий Завіт Б. Весткотта й Ф. Хорта, опублікований у 1881 р. Воно лягло в основу подальших критичних видань: 28-ми видань Нестле-Аланда і 5-ти видань Об'єднаних біблійних товариств. Сучасні видання грецького тексту здійснюються на основі іншої теорії – еkleктичної. Проте і в сучасного еkleктизму є свої проблеми. Він відкидає переважну більшість існуючих манускриптів візантійського типу (близько 90%), базує текст на зіпсованих манускриптах олександрійського типу, не бере до уваги історію рукописної передачі і нерідко подає варіанти, не засвідчені в жодному манускрипті у межах навіть коротких уривків тексту, інколи навіть у межах вірша⁴².

Критичні видання грецького тексту запанували в 20 ст., і з них здійснюється більшість сучасних перекладів Біблії, зокрема українські переклади Огієнка, Хоменка і Турконяка.

Цікаво, що Б. Весткотт і Ф. Хорт відкидали факт навмисного псування тексту Нового Завіту з догматичних причин⁴³. Проте ні давні історики Церкви, ні сучасники Весткотта й Хорта, ні пізніші текстологи не дотримувалися їхнього погляду. Американський текстолог Б. Метцгер пише: «Іринеї, Климент Олександрійський, Тертуліан, Євсевій та багато інших Отців Церкви і ранньохристиянських авторів звинувачували еретиків в навмисному псуванні Святого Писання»⁴⁴. Видатний англійський текстолог 19 ст. Дж. Бургон зазначає, що «першими людьми, які систематично псували Писання, були тепер відомі ересіархи Василід, Валентин і Маркіон»⁴⁵. Ф. Скрівнер каже, «...що найгірші псування, яким за всю історію піддавався Новий Завіт, виникли протягом ста років після його написання; що Іринеї, і африканські отці Церкви, і вся західна з частиною сирійської Церкви користувалися значно гіршими рукописами, ніж ті, які використовував Стуніка, чи Еразм, чи Стефанус тринадцять століть по тому, коли вони створювали

⁴² Наприклад, в NA27 Мт. 20:23; Лук. 6:23; Мк. 11:3; Ін. 6:23. Більше про це, див. у Robinson M. The Case for Byzantine Priority / Maurice A. Robinson // The New Testament in the Original Greek: Byzantine Textform / Ed. by M. A. Robinson, W. G. Pierpont. – Southborough: Chilton Book Publishing, 2005. – P. 565–619.

⁴³ Westcott B. The New Testament in the Original Greek: introduction and appendix / B. Westcott, F. Hort. – New York: Harper, 1882. – P. 282. – §369.

⁴⁴ Метцгер Б. Текстология Нового Завета / Брюс М. Метцгер. – Москва: Библийско-богословский институт св. апостола Андрея, 1996. – С. 196.

⁴⁵ Burgon J. The causes of the corruption of the Traditional Text / John William Burgon. – London: George Bell and sons, 1896. – P. 197.

переклад та Діатессарон)»⁴⁹. Це пояснення ґрунтується на переконанні, що первісний богонатхнений текст містив догматично неправовірні місця, а правовірні переписувачі змінили їх з богословських міркувань. Таке переконання текстологів критичної школи стосується не тільки цього місця, а й усього Нового Завіту. Саме організованою ревізією, здійсненою церковними властями, вони пояснюють виникнення правовірного візантійського тексту. Іншими словами, правовірні християни, а не еретики зіпсували первісний текст Нового Завіту. Важливо зазначити, що саме з богословських міркувань Б. Метцгер та інші текстологи відмовилися в цьому випадку від варіанту давнього Олександрійського кодексу та переважної більшості мінукулів на користь варіанту Сінайського та Ватиканського кодексів.

У Новому ж українському перекладі цей вірш звучить так:

«А Йосип і Його мати дивувалися тому, що говорилося про Нього».

2. Христос названий Єдинородним Богом (Ін. 1:18)

«Бога ніхто ніколи не бачив; але Єдинородний Бог, Який у лоні Отця, — Він явив Його» (Турконяк);

«Бога никто не видел никогда: Единородный Бог, сущий в лоне Отца, Он открыл» (Касьян)

У критичному тексті «Син» змінено на «Бог», що заперечує синівство й вічне існування Христа. Це приклад гностичного псування новозавітного тексту. За вченням еретиків-валентиніан, однієї з гностичних сект, боговтілення Христа не було реальним, тому що втілювався лише Єдинородний Бог, який був Словом Єдинородного Сина. Валентиніани тлумачили «На початку було Слово» в Ін. 1:1 так: в Єдинородному Сині був Єдинородний Бог-Слово, який з'явився під іменем Ісуса. Цей варіант тексту також зустрічається в аріан.

У Новому ж перекладі цей вірш відповідно до візантійського тексту звучить так:

«Бога ніхто ніколи не бачив; Єдинородний Син, що в лоні Отця, — Він Його явив».

3. «Бог» змінено на «Хто» (1 Тим. 3:16)

У переважній більшості рукописів написано: «І безперечно — велика таємниця благочестя: Бог з'явився у плоті...» (Попченко). Проте в декількох рукописах «Бог» змінено на «Хто», що відбито в сучасних перекладах Біблії:

«Безсумнівно, велика це таємниця благочестя: Хто в тілі з'явився...» (Огієнко);

«Безперечно, що таємниця благочестя велика: Той, Хто з'явився в тілі...» (Турконяк);

«И признано всеми: велика — тайна благочестия: Он, Кто явлен был во плоти» (Касьян);

«Да, бесспорно, велика тайна нашего богочитания: это Тот, кого Бог явил в человеческом теле...» (Кузнецова, РБО).

⁴⁹ Metzger B. M. A Textual Commentary on The Greek New Testament / Bruce M. Metzger. - 2nd ed. — Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2002. — Ad locum.

Перш ніж говорити про богословські наслідки цієї заміни, розберемося, як така зміна могла виникнути. Найдавніші кодекси були написані унциальним письмом, тобто великими літерами. У них із самого початку «Бог» і «Ісус Христос» писалися скорочено, а на позначення скорочення вживалося титло – верхня горизонтальна риска над словом. Так, ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ *Ісус Христос* писалося Ι̅Σ̅ Χ̅Σ̅, а ΘΕΟΣ *Бог* писалося Θ̅Σ̅. Останнє відрізнялося від відносного займенника ΟΣ *хто*, який усього двома горизонтальними рисками, які в ранніх рукописах писалися настільки блідо, що сьогодні їх ледве можна прочитати. У якомусь із рукописів ці горизонтальні риси затерлися, і виникла безглузда заміна τὸ μυστήριον ὃς *таємниця, який*. Абсурдність цього варіанту була настільки очевидна, що якийсь переписувач змінив його на τὸ μυστήριον ὃ *таємниця, яка* (цей варіант зберігся тільки в Клермонтанському кодексі D). ΘΕΟΣ *Бог* зустрічається в усіх унциальних рукописах за винятком двох: Сінайського (ℵ) з варіантом ΟΣ і Клермонтанського (D) з варіантом Ο, в усіх курсивних рукописах за винятком 17, в усіх отців Церкви, перекладах і лекціонаріях – книгах з текстами Писання, які використовуються на богослужіннях⁵⁰. Таким чином, варіант "хто" з'явився в критичних виданнях грецького тексту на підставі одного кодексу ℵ. Слід додати, що ὃς є відносним займенником із значенням «який» і перекласти його «хто», «той, хто» чи «він, хто», як це роблять сучасні переклади, невірно.

Наслідки цієї заміни колосальні: зникло ясне твердження про прийняття відвічним Сином Божим людської плоті при втіленні. Враховуючи дуалізм гностиків і їхнє заперечення боговтілення, можна припустити, що в кодексі ℵ маємо випадок гностичного псування богонатхненого тексту. Принагідно зазначимо, що вираз «хто з'явився в тілі» може стосуватися будь-кого, адже всі ми з'явилися в цей світ у тілі, а от «Бог з'явився у плоті» стосується лише втіленого Сина Божого.

4. Відсутній прислівник «ще», що заперечує правдивість Ісуса Христа (Ін. 7:8)

«Ідіть на свято; Я не йду на це свято...» (Турконяк);

«Тож ідіте ви на свято. Я на свято тепер не піду...» (Хоменко);

«Вы ступайте на праздник, а Я на этот праздник не пойду...» (Кузнецова, РБО).

У критичному тексті прислівник οἷπω «ще не» замінено на οὐκ «не», через що виходить, що Ісус сказав неправду, бо пізніше Він таки пішов на свято. Хоча οἷπω засвідчений у найраніших рукописах (P⁶⁶, P⁷⁵, Ватиканському кодексі) та в переважній більшості манускриптів, у критичних виданнях грецького тексту міститься οὐκ, в основному на підставі Сінайського кодексу. Б. Метцер дає цьому таке пояснення: «Варіант οἷπω був запроваджений у ранній період (він засвідчений у P⁶⁶, P⁷⁵), щоб пом'якшити невідповідність між в. 8 і в. 10»⁵¹. В основі цього текстологічного рішення лежить переконання, що первісний

⁵⁰ Burgon J. The Revision Revised / John William Burgon. – London: John Murrey, 1883. – P. 97-99.

⁵¹ Metzger B. M. A Textual Commentary on The Greek New Testament / Bruce M. Metzger. – 2nd ed. – Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2002. – Ad locum.

богонатхнений текст містив протиріччя, а правовірні переписувачі його усунули. Таке переконання текстологів критичної школи стосується не тільки цього місця, а й усього Нового Завіту. Саме так вони пояснюють численні помилки, пропуски, повтори, протиріччя і кострубатість давніх манускриптів (X, B, A, D, P⁶⁶, P⁷⁵) і гладкість, гармонійність та уніфікованість візантійського тексту. Важливо зазначити, що богословська упередженість Б. Метцгера та інших текстологів спонукала їх відмовитись у цьому випадку від свого ж текстологічного принципу «той варіант найкращий, який підтверджується найдавнішими рукописами» на користь варіанту, який підтверджуються пізнішими рукописами – X, D, K.

У Новому ж перекладі відповідно до візантійського тексту цей вірш викладено так:

«Ви підіть на це свято, а Я ще не піду на це свято, бо Мій час ще не сповнився».

Отже, за основу Нового українського перекладу взято Textus Receptus, а саме: видання The New Testament in Greek / Edited by F. H. A. Scrivener, Cambridge, 1908. Візантійський тип тексту ґрунтується на переважній більшості рукописів, якими Церква користувалася упродовж своєї історії, є дуже давньою формою стандартизованого тексту, не містить спотворень догматичного характеру і зважає на історію рукописної передачі Нового Завіту.

III. Дослівність

◆ При перекладі з однієї мови на іншу текст оригіналу замінюється текстом перекладу. Для позначення співвідношення між вихідним і отриманим текстом у перекладознавстві вживається термін «еквівалентність». Еквівалентність – це збереження в перекладі смислової, стилістичної та функціонально-комунікативної інформації оригіналу. Американський перекладач і теоретик перекладу Ю. Найда запропонував виділити два типи еквівалентності перекладу: формальну та динамічну. Формальна орієнтована на оригінал і передбачає збереження в тексті перекладу формальних ознак оригіналу (відтворення граматичних форм, пунктуації, абзаців, калькування ідіом). Динамічна еквівалентність орієнтована на читача перекладу й тому потребує від перекладача адаптації лексики та граматики. Зважаючи на специфіку своєї перекладацької діяльності в Американському біблійному товаристві (переклад Біблії переважно для індіанських та африканських племен), Ю. Найда відстоював динамічну еквівалентність. Сам він пояснював її так: «Таким чином, динамічна еквівалентність визначається ступенем відповідності між реакцією читачів тексту на мові перекладу і реакцією читачів тексту на мові оригіналу»⁵². «Тому існує необхідність визначити реакцію читача на перекладене повідомлення. Цю реакцію потрібно порівняти з тим, як на повідомлення ймовірно реагували перші читачі в первісній обстановці»⁵³.

⁵² Nida E. The Theory and Practice of Translation / Eugene Albert Nida, Charles Russell Taber. – Leiden - Boston: Brill, 1969. – P. 24.

⁵³ Там само. – С. 1.

У твердженнях Ю. Найди є суттєві проблеми. Вже давно не існує читачів оригінального тексту, і ніхто не знає, якою була їхня реакція. Тому порівняти реакцію сучасних читачів з реакцією читачів оригінального тексту неможливо. Крім того, не існує об'єктивних наукових методів виміру реакції сучасних читачів. Але найбільш непокоїть те, що в цих твердженнях нічого не сказано про відповідність слів та змісту перекладу словам та змісту оригіналу. Головним критерієм правильності перекладу для Ю. Найди є не відповідність перекладу оригіналу, а розуміння перекладу читачем: «Правильність [перекладу] повинна визначатися ступенем вірогідності, з якою середньостатистичний читач може зрозуміти переклад, для кого він призначений». Проте питання не в тому, чи зрозумів читач переклад, а в тому, чи відповідає його розуміння задуму автора тексту.

Теорія «динамічної еквівалентності» зустріла серйозну критику. На думку проф. Е. Елліса, «підхід “динамічної еквівалентності” до перекладу Біблії має серйозні недоліки. (1) Він відкидає дослівну богонатхненість Біблії. (2) Він надає перекладачу ту роль, яка по праву належить проповіднику, коментатору та християнину-читачу. (3) Він передбачає, що сучасний перекладач знає, які сучасні слова, ідіоми та парафрази еквівалентні словам пророків і апостолів. (4) Він виступає за пристосування біблійної мови й понять до сучасної культури, а не за пристосування сучасної культури до біблійної мови й понять. (5) Він, схоже, відкидає протестантський принцип, згідно з яким прості віруючі повинні мати повний доступ до Слова Божого, написаного без посередництва духовенства чи парафрастичних заслон»⁵⁴.

Проф. А. Десницький, підсумовуючи огляд літератури, що критикує динамічну еквівалентність, називає найбільш принципові недоліки цієї теорії з лінгвістичної точки зору: 1) автори припускають, що кожен текст має одне, строго певне значення, до якого сучасний перекладач має повний доступ; 2) смисл розуміється практично незалежним від форми, яка може бути довільно змінена без найменшого впливу на смисл тексту; 3) теорія практично нічого не говорить про переклад поетичних текстів, і не випадково приклади зі Старого Завіту, де багато поезії, зустрічаються в їхніх працях вкрай рідко; 4) така теорія перекладу повністю спирається на ідею Ф. де Соссюра про довільність усіх мовних знаків і особливо на «трансформаційну граматику» Н. Хомського. Оскільки ідеї Хомського підлягають уточненню та перегляду, теорія перекладу Найди і Тейбера залишається без основи; 5) теорія зосереджена на перекладі окремих висловлювань і не звертає майже ніякої уваги на структуру тексту. Тому мова взагалі йде не про цілісну теорію перекладу, а швидше про ряд конкретних рекомендацій для перекладачів Біблії⁵⁵.

Критика теорії динамічної еквівалентності звучала і в біблійних товариствах та партнерських організаціях, а також на конференціях з біблійного

⁵⁴ Ellis E. Dynamic Equivalence Theory, Feminist Ideology and Three Recent Bible Translations / Earl Ellis [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bible-researcher.com/ellis1.pdf>.

⁵⁵ Десницький А. С. Критика и развитие переводческой теории Ю. Найды / Андрей Сергеевич Десницький [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bogoslav.ru/article/1562973>

перекладу, які проводяться Об'єднаними біблійними товариствами раз на три роки, починаючи з 1981 р. У цілому, йшлося саме про уточнення й доповнення теорії, а не про її скасування, але ці уточнення були досить серйозними. У результаті всіх цих обговорень у 1986 р. вийшла спільна книга Ю. Найди і Я. де Варда «From one Language to Another: Functional equivalence in Bible Translation» (російський переклад – «На новых языках заговорят. Функциональная эквивалентность в библейских переводах»). У книзі автори відмовилися від поняття «динамічна еквівалентність» на користь «функціональної еквівалентності». За твердженням Ю. Найди і Я. де Варда, між цими поняттями суттєвої різниці нема, хоча Н. Статам⁵⁶ намагався описати відмінності між ними. Проте основні положення теорії Найди й Тейбера не зазнали радикального перегляду, а в другій книзі було доповнено й виправлено все істотне, що тільки можна було доповнити й виправити без перегляду самої теорії.

Еквівалентність передбачає відтворення єдності змісту й форми оригіналу засобами іншої мови. Формою мови є її матеріальний бік, зовнішня оболонка мовних одиниць. Це її фонетична, граматична, синтаксична і лексична системи. Змістом мови є її нематеріальний бік; це та інформація, що виражається у мові за допомогою її одиниць. Форма мови є основою для розрізнення двох підходів до перекладу. Усі погоджуються з тим, що переклад має передавати зміст оригіналу. Питання в тому, яку мовну форму при цьому слід використовувати. Одні вважають, що зміст оригіналу слід передавати мовною формою, максимально наближеною до мовної форми оригіналу. Інші вважають, що зміст оригіналу найкраще передавати найбільш природною формою мови-реципієнта незалежно від того, наскільки вона відображає мовну форму оригіналу. У залежності від вибраного підходу отримуємо дослівні або смислові переклади. Якщо мовна форма перекладу відповідає більше мовній формі оригіналу, то переклад належить до дослівних; якщо ж його мовна форма відповідає більше формі мови-реципієнта, то переклад належить до смислових. Звичайно, існують проміжні типи – підрядковик, буквалістичний переклад, дослівний, помірно дослівний, помірно-смисловий, смисловий, парафраз, – але будь-який з вищезазначених перекладів можна віднести або до дослівного, або до смислового.

Дослівні переклади орієнтовані на форму мови оригіналу. У залежності від ступеня дослівності, вони послідовно відтворюють усі характерні ознаки оригіналу, тобто частини мови, показники часу, особи, роду, числа і відмінка. При цьому робиться акцент на перекладі кожного слова оригіналу і встановленні відповідності між одним словом оригіналу та одним словом мови перекладу.

Характерна риса цього підходу – особливий акцент на точності. Інколи в жертву точності може приноситься поверхнева зрозумілість, а також природність звучання і легкість сприйняття. Послідовно дослівний переклад

⁵⁶ Statham N. Dynamic Equivalence and Functional Equivalence: How Do They Differ? / Nigel Statham // The Bible Translator. – V. 54, No. 1(2003). – P. 102-111; Statham N. Nida and 'Functional Equivalence': The Evolution of Concept, Some Problems, and Some Possible Ways Forward / Nigel Statham // The Bible Translator. – V. 56, No. 1 (2005). – P. 29-43.

вийде місцями нелегким для читання і навіть незрозумілим, тому на практиці користуються помірно-дослівним перекладом. Відхід від повної дослівності відбувається лише в тому випадку, коли це призводить до незрозумілості уривка або до передачі іншого смислу, ніж закладений в оригіналі. Це стосується перш за все синтаксису. Наприклад, у грецькій мові існують конструкції, яким нема відповідників в українській мові, і тому їх доводиться перекладати еквівалентними українськими. До середини 20 ст. усі переклади Біблії були дослівними. Новий український переклад теж належить до дослівних.

Смислові переклади орієнтовані на форму мови перекладу. Вони не звертають уваги на форму мови оригіналу, бо для них головне — передача смислу. При цьому підході перекладач «... зосереджується на смислі й усвідомлює той факт, що граматичні конструкції, лексичний вибір і сполучуваність слів, які використовуються в оригіналі, придатні для передачі повідомлення в цільовій мові не в більшій мірі, ніж, скажімо, орфографічні символи оригіналу»⁵⁷. Мовні форми — лише транспортний засіб для передачі смислу. Перекладач не намагається перекласти кожне слово оригіналу. Якщо загальний зміст на його думку перекладено правильно, він вважатиме свій переклад точним.

Характерна риса цього підходу — особливий акцент на ясності, а також природності звучання і легкості сприйняття. При цьому в жертву їм часто приноситься точність. Оскільки при цьому підході прагнуть до ясності, то його послідовники схильні до інтерпретативності. Навіть там, де є двозначність в оригіналі і її можливо передати в перекладі, вони будуть наполягати на виборі однієї з інтерпретацій.

На сьогоднішній день існують такі українські та російські смислові переклади Біблії: «Свята Біблія: сучасною мовою», здійснений Всесвітнім центром перекладу Біблії (ВЦПБ, у додатку MyBible під аббревіатурою UMT); переклад Турконяка у Старому Завіті з давньоєврейського тексту; «Новый русский перевод», здійснений Міжнародним біблійним товариством (МБО, у MyBible під аббревіатурою NRT); «Современный русский перевод», здійснений Російським біблійним товариством (РБО); «Святая Библия: современный перевод», здійснений Всесвітнім центром перекладу Біблії (ВЦПБ, у MyBible під аббревіатурою MDR), «Восточный перевод» (у MyBible під аббревіатурою CARS). Незважаючи на благородну мету зробити Слово Боже максимально зрозумілим, смислові переклади систематично припускаються трьох видів перекручення тексту Писання в силу своєї перекладацької методології. Вони пропускають, додають і змінюють у перекладі слова оригіналу. Наведемо декілька прикладів з кожного виду перекручень Писання.

1. Пропуск слів оригіналу

Незадовго до Своєї смерті, Ісус висловив Свої внутрішні переживання в Ін. 12:27 так:

«Моя душа тепер стривожена, і що Мені сказати? Отче, спаси Мене від цього часу. Та на те **Я й** прийшов — для цього часу» (Попченко).

⁵⁷ Бикман Д. Не искажая Слова Божия. Принципы перевода и семантического анализа Библии / Джон Бикман, Джон Келлоу. — Санкт-Петербург: Ноах, 1994. — С. 8.

Цей вірш дуже важливий для протистояння давній ересі аполінаризму — поняття, що в Ісуса було тільки людське тіло, а не було людської душі і духа. Якщо в Ісуса стривожилась душа, то, значить, у Нього була людська душа, і Він міг мати почуття, подібні нашим. Однак у деяких смислових перекладах відсутнє слово «душа», і з них неможливо дізнатися про те, що в Ісуса була душа:

«Зараз Я стурбований. Що Мені сказати? Можливо, такі слова: «Отче, врятуй Мене від цього часу страждань»? Ні, тому що заради цих страждань Я й прийшов» (ВЦПБ).

В Ін. 13:21 зустрічаються слова, пов'язані з Ін. 12:27:

«Сказавши це, Ісус стривожився духом і засвідчив: Істинно, істинно вам кажу: один з вас зрадить Мене» (Попченко).

Цей вірш теж важливий, тому що показує, що в Ісуса був людський дух, який міг бути стривожений, що служить ще одним аргументом проти аполінаризму. Проте в деяких смислових перекладах слово «дух» відсутнє, і з них неможливо дізнатися про те, що в Ісуса був дух:

«Мовивши це, Ісус став глибоко стурбованим і сказав відверто: «Істинно кажу вам: серед вас є один, хто зрадить Мене» (ВЦПБ);

«Сказав это, Иисус пришел в сильное волнение. — Говорю вам истинную правду, — сказал Он, — один из вас предаст Меня» (РБО);

«Сказав это, Иисус произнес в сильном волнении: — Говорю вам истину: один из вас предаст Меня» (МБО).

2. Додавання до слів оригіналу

Наведемо спочатку приклад з Євангелій. У Лк. 1:22, коли Захарія не повірив ангелу і став німим, йому довелося спілкуватися з народом знаками:

«Він же, вийшовши, не міг говорити до них, і вони зрозуміли, що він бачив у Храмі видіння, бо він пояснював їм знаками й залишався німим» (Попченко).

Ми не знаємо, якими саме знаками він пояснював народу, тому що грецьке слово *διατεῖν* «виражає ідею через рухи частин тіла, таких як голова («кивати»), очі або рука («жест»), давати знак»⁵⁸. Щоб внести ясність, переклад РБО додає слово «руками»:

«Захария вышел, но говорить не мог. Они поняли, что в Храме ему было видение. Он подавал им знаки руками, оставаясь немым и глухим» (РБО).

Однак з оригіналу абсолютно не очевидно, що він давав знаки саме руками. Тепер наведемо приклад з послань. У 1 Тим. 6:17 ап. Павло дає настанови щодо багатих: «Багатим у теперішньому світі наказуй не величатися і надіятися не на непевне багатство, а на живого Бога, Який щедро дає нам все для насолоди». Слово «все» вказує на те, що ми можемо насолоджуватись усією різноманітністю Божого творіння. Проте смислові переклади обмежують те, що дає нам Бог для насолоди, додаючи слова, відсутні в оригіналі:

⁵⁸ Bauer W. A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature / Walter Bauer; ed. by F. W. Danker, W. F. Arndt, F. W. Gingrich. — Chicago: University of Chicago Press, 2001. — (3). — Ad locum.

«Тем, кто в этой земной жизни богат, внушай не заноситься и полагаться не на неверное богатство, а на одного только Бога, который щедро снабжает нас всем необходимым для довольства» (РБО);

«Наставляй же тех, кто богат в этом мире, чтобы они не заносились и возлагали все свои надежды не на неверное богатство, а уповали бы на Бога, Кто с избытком обеспечивает нас всем нужным для наслаждения» (ВЦПБ).

Якщо Бог дає для задоволення все, то додаванням слова «необходимый» чи «нужный» перекладачі дозволили нам насолоджуватись лише тим, у чому ми маємо потребу.

3. Зміна слів оригіналу

Смислові переклади систематично замінюють богословські терміни на загальноживані слова. При цьому радикально змінюється значення Писання. Наведемо приклад з Євангелій.

Служіння Іоана Хрестителя супроводжувалося проповіддю про хрещення покаяння. У Мар. 1:4 про це записано так:

«З'явився Іоан і хрестив у пустелі, проповідуючи хрещення покаяння для прощення гріхів» (Попченко).

Проте в перекладі РБО нема ні «хрещення», ні «покаяння»:

«в пустыне появился Иоанн, который омывал водой и призывал людей обратиться к Богу и в знак этого омыть себя, чтобы получить прощение грехов» (РБО).

Як бачимо, в перекладі РБО «хрещення» замінено на «омывал водой», а «покаяння» — на «обратиться к Богу». Ніде в цьому перекладі ви не прочитаєте про те, що необхідно покаятись, бо в ньому це слово не зустрічається, а Іоанове хрещення називається «омовением».

Тепер наведемо приклад з послань. В Еф. 1:7 ап. Павло так описує здійснене Христом викуплення грішників:

«В Якому ми маємо викуплення Його кров'ю, прощення гріхів за багатством Його благодаті» (Попченко).

Проте в перекладі РБО всі богословські терміни змінені: «жертвенной смертью» которого мы обрели, в единении с Ним, свободу и прощение грехов. Так безмерна Его доброта» (РБО).

Як бачимо, «кров'ю» змінено на «жертвенной смертью», «в Якому» — на «в единении с Ним», «викуплення» — на «мы обрели свободу», «благодать» — на «доброту». Ці зміни підривають суть Христового викуплення. По-перше, Христу недостатньо було просто померти для нашого викуплення; Йому необхідно було пролити кров, бо «без пролиття крові не буває прощення» (Євр. 9:22). Проте Його кров не згадується в перекладі РБО. По-друге, «викуплення» передбачає заплачену ціну, якою була Його дорогоцінна кров (1 Пет. 1:18-19), але в перекладі РБО замість цього говориться про отримання свободи. Яка колосальна різниця між «викупленням» і «свободою»! Нарешті, все це Бог здійснив по Своїй благодаті, тобто незаслуженій прихильності й

благоволінню до грішників. Проте з перекладу РБО про цю Божу благодать не дізнатися, бо в ньому відсутнє слово «благодать».

Нерідко послідовники смислових перекладів вносять в Біблію зміни з ідеологічних міркувань, щоб зробити її політкоректною. У першу чергу йдеться про вплив феміністичної ідеології, який виразився у гендерно нейтральній чи інклюзивній мові. Професор Ерл Елліс пов'язує ці перекладацькі тенденції з теорією динамічної еквівалентності⁵⁹. Першим англійським перекладом, який взяв на озброєння гендерно нейтральну мову, був католицький New Jerusalem Bible (NJB), опублікований у 1983 р. Потім вийшли католицький New American Bible у 1986 р., ліберальний New Revised Standard Version (NRSV) у 1989 р. та інші. У 1995 р. Oxford University Press видав «Новий Завіт із Псалмами. Інклюзивний переклад», який відразу ж отримав назву «Політкоректна Біблія»⁶⁰. У ньому видалено або змінено вірші, які можуть здаватися образливими, і усунуто маскуліність. Бог називається не Отцем, а Батьком-Матір'ю, Ісус не Сином Людським, а Людиною. В Іоана 3:16, щоб уникнути вживання займенника «він», тричі повторюється «Бог», а «Син» змінено на «Дитина»: «Бо так полюбив Бог світ, що Бог віддав Божу єдину Дитину, щоб, хто повірить у ту Дитину, не загинув, а мав вічне життя». Щоб не ображати лівшів, «Божа правиця» замінена на «Божа могутня рука»⁶¹. Діти повинні «прислухатися» до своїх батьків, а не «слухатися»; дружини мають «посвятити себе» своїм чоловікам, а не «коритися». Подібний політкоректний переклад під назвою «Біблія справедливішою мовою» вийшов і німецькою мовою, над яким працювало 42 жінки і 10 чоловіків⁶².

Під впливом NRSV у 1996 р. у Великобританії вийшов євангельський New International Version інклюзивною мовою (NIVI). Це викликало бурхливу критику з боку євангельських віруючих. У 1997 р. журнал World опублікував статтю Сузан Оласкі «Фатальна жінка. Феміністичне зваблення євангельської церкви: Новий міжнародний переклад Біблії – найпопулярніший англійський переклад у світі – тихо стає "гендерно нейтральним"»⁶³. До критики долучився й журнал Christianity Today, опублікувавши у 1997 р. статтю «Біблії: руки геть

⁵⁹ Ellis E. Dynamic Equivalence Theory, Feminist Ideology and Three Recent Bible Translations / Earl Ellis [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bible-researcher.com/ellis1.pdf>.

⁶⁰ Scott R. 'Politically Correct' Bible Hot Off The Oxford Press / Rebekah Scott [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.deseret.com/1995/9/16/19193127/politically-correct-bible-hot-off-the-oxford-press>

⁶¹ Cosner L. The 'gender neutral' Bible Emasculating Scripture for political correctness / Lita Cosner [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://creation.com/gender-neutral-bible-translations>.

⁶² German Bible Goes Politically Correct [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dw.com/en/german-bible-goes-politically-correct/a-2023998>; Controversial "politically correct" version of the Bible published in Germany [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.catholicnewsagency.com/news/8025/controversial-politically-correct-version-of-the-bible-published-in-germany>

⁶³ Olasky S. Femme fatale. The feminist seduction of the evangelical church: The New International Version of the Bible – the best-selling English version in the world – is quietly going "gender-neutral" / Susan Olasky [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://wng.org/articles/femme-fatale-1617340805>

від мого NIV»⁶⁴. Через протест у євангельських колах, очолений Джеймсом Добсоном, NIV не був опублікований в США. Проте в 2002 році видавництво «Зондерван» випустило гендерно нейтральний Today's New International Version (TNIV), який зберіг інклюзивну мову NIV. У ньому зберігається тенденція уникати слів на позначення чоловічої статі, таких як «батько», «син», «чоловік», «він». Так, в Євр. 12:7 замість «Бо чи є такий син, якого батько не карає?» у TNIV маємо «Бо які діти не караються своїми батьками?». Відразу після публікації TNIV різні християнські деномінації і об'єднання відомих євангельських лідерів – Південно-баптистська конвенція⁶⁵, Пресвітеріанська церква в Америці⁶⁶, Форум організацій з перекладу Біблії (включає 19 членів)⁶⁷, Рада з питань біблійної чоловічості та жіночості⁶⁸ – зробили заяви проти цього перекладу. Консервативні євангельські богослови Вейн Грудем та Верн Пойтресс жорстко критикували TNIV за політкоректність і відхід від біблійної істини через уступки феміністичній ідеології⁶⁹. Під натиском критики Міжнародне біблійне товариство та видавництво «Зондерван» припинило публікацію NIV і TNIV, а натомість випустило в 2011 р. оновлений NIV. У ньому гендерно нейтральна мова пом'якшена, але повністю не усунена⁷⁰. Наприклад, грецьке ἀδελφοί «брати» у ньому систематично перекладається «брати й сестри».

Через англійський переклад «Holy Bible: Easy-to-Read Version» (ERV) ідеологічна заангажованість проникла у два смислові – український і російський – переклади Біблії. «Easy-to-Read Version» був здійснений Всесвітнім центром перекладу Біблії у Далласі, США, який є дочірньою організацією Міжнародної біблійної ліги. З ERV були перекладені «Свята Біблія: сучасною мовою» і «Святая Библия: современный перевод», обидва випущені Біблійною лігою. Наведемо приклади ідеологічно вмотивованих змін.

1. Гендерно нейтральна мова

У перекладі ВЦПБ «син» часто замінюється на «дитину», а «брати» – на «брати й сестри».

⁶⁴ Bibles: Hands Off My NIV! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.christianitytoday.com/ct/1997/june16/7t7052.html>.

⁶⁵ On Today's New International Version [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bible-researcher.com/tniv4.html>.

⁶⁶ On Today's New International Version [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bible-researcher.com/tniv5.html>.

⁶⁷ FBA Press Release. Forum Of Bible Agencies Does Not Endorse TNIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bible-researcher.com/tniv3.html>

⁶⁸ Statement of Concern about the TNIV Bible [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bible-researcher.com/tniv4.html>

⁶⁹ Poythress V. S. Political Correctness and Bible Translation: A Preliminary Response to Ellis W. Deibler / Vern S. Poythress [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bible-researcher.com/poythress3.html>; Poythress V. The Gender-Neutral Bible Controversy: Muting the Masculinity of God's Words / Vern Poythress, Wayne Grudem. - Nashville: Broadman & Holman, 2000; Poythress V. The TNIV and the Gender-Neutral Bible Controversy / Vern Poythress, Wayne Grudem. - Nashville: Broadman & Holman, 2004.

⁷⁰ Poythress V. Gender Neutral Issues in the New International Version of 2011 / Vern Poythress [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bible-researcher.com/poythress.NIV2011.pdf>

Євреїв 12:7

«Якщо ви терпите покарання, то Бог поводитьсь з вами, як із синами. Бо чи є такий син, якого батько не карає?» (Попченко).

«Терпіть недолю як Батьківське покарання: то Бог суворий з вами як зі Своїми дітьми. Бо ж яку дитину батько не карає?» (ВЦПБ).

2 Петра 1:10

«Тому, брати, ще більше постарайтесь зробити твердим свій поклик і вибрання, бо, роблячи це, ви ніколи не спіткнетесь» (Попченко).

«Тому, брати і сестри, намагайтеся знову й знову доводити, що ви справді покликані й обрані Богом. Бо якщо ви йдете цим шляхом, то ніколи не спіткнутися вам і не впасти» (ВЦПБ).

2. Зникла різка (Пр. 13:24)

Книга Прислів'їв Соломона ясно навчає про необхідність фізичного покарання дітей, на що вказуються такі слова, як «різка» і «карати»:

«Хто жаліє своєї різки, той ненавидить сина, а хто любить його, той своєчасно карає його» (Попченко).

Проте сьогодні багато психологів і педагогів вважають, що фізичні покарання дітей неприпустимі, і це переконання закріплене законодавчо в багатьох країнах. Відповідно, в деяких смислових перекладах Біблії про фізичні покарання нічого не сказано:

Хто змалку не повчає дитину, той її не любить, а сина любить той, хто послідує навчити його мудрості» (ВЦПБ);

«Родители, искренне любящие ребенка, поправляют его. Любящие родители учат его идти праведным путем» (ВЦПБ).

В українському перекладі ВЦПБ «різка» замінена на «повчати дитину», а «карати» – на «навчити мудрості». У російському перекладі ВЦПБ «різка» замінена на «поправлять его», а «карати» – на «идти праведным путем». Це серйозний відхід від оригіналу.

3. Зниклий меч (Рим. 13:4)

В уривку про цивільну владу ап. Павло говорить, що вона має право «носити меч» для виконання своєї ролі «Божого слуги»:

«Бо правителі страшні не для добрих діл, а для злих. Хочеш не боятися влади? Роби добро, і матимеш від неї похвалу. Бо вона Божий слуга тобі на добро. Якщо ж ти робиш зло, то бійся, бо вона не даремно носить меч; вона Божий слуга, месник для здійснення гніву над тим, хто робить зло» (Попченко).

Слово «меч» вказує на те, що Бог дав владі право здійснювати смертну кару. Проте багато країн на сьогоднішній день скасували смертну кару. Відповідно, у деяких смислових перекладах «меч» не згадується:

«Властитель – слуга Божий, который трудится на твое благо. Если же ты творишь зло, то бойся, ибо в его власти наказать тебя. И он воспользуется этой властью, ибо служит Богу, наказывая творящих зло» (ВЦПБ).

У перекладі ВЦПБ «меч» замінено на «наказать», але це слово однозначного не вказує на смертну кару. Покарання бувають різними: це може бути штраф, виправні роботи, ув'язнення і не обов'язково смертна кара.

4. Заміна «Отець» на «Аллах» і «Син» на «Месія» в перекладах для мусульман

У нових перекладах Біблії на арабську й турецьку мову, здійснених організацією Wycliff Bible Translators, терміни «Отець», «Син» і «Син Божий», які описують тринітарну природу Бога в Новому Завіті, були видалені, очевидно, щоб заспокоїти мусульман. Так, у Мат. 28:19 замість «хрестячи їх в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа» написано: «Очистьте їх водою в ім'я Аллаха, Його Месії і Його Святого Духа». Таке перекирчування Писання викликало величезне обурення в середовищі донорів цієї організації, і багато з них припинило свою підтримку.

Оцінювати теорію динамічної/функціональної еквівалентності, яка породжує смислові переклади, можна з декількох точок зору. Проте найважливіше оцінити її у світлі вчення слова Божого про саме себе. Різні місця Біблії вчать, що все Писання (в оригіналі) є словом Божим: «Все Писання богонатхнене і корисне для навчання, для докоряння, для виправляння, для наставляння в праведності» (2 Тим. 3:16). Слова «все Писання» стосуються окремих слів, а не просто думок. Декілька місць підкреслюють важливість кожного слова:

«Кожне слово Бога чисте; Він — щит тим, хто покладається Нього» (Пр. 30:5);

«Та Він сказав у відповідь: Написано: Не хлібом одним буде жити людина, а кожним словом, що виходить із вуст Божих» (Мт. 4:4);

«Бо я свідчу кожному, хто чує слова пророцтва цієї книги: хто додасть *щось* до цього, на того Бог накладе кари, про які написано в цій книзі; а хто відніме *щось* від слів книги цього пророцтва, у того Бог відніме участь у книзі життя, і від святого міста, і від написаного в цій книзі» (Одк. 22:18-19).

Часто Ісус і автори Нового Завіту, наводячи докази зі Старого Завіту, опираються на одне слово Писання, що підкреслює божественне походження і авторитет кожного слова Писання: «Істинно вам кажу: Доки не минуть небо і земля, жодна йота й жодна риска не минуть із Закону, поки все не здійсниться» (Мт. 5:18). «Йота» позначає найменшу букву єврейського алфавіту, а «риска» — найменший елемент єврейської букви. «Аврааму ж і його нащадку були дані обітниці. Не сказано: І твоїм нащадкам, — як про багатьох, а як про одного: І твоєму нащадку, — яким є Христос» (Гал. 3:16). У цьому місці аргумент ап. Павла ґрунтується на вживанні слова *στέρμα* в однині.

Якщо ми переконані в тому, що всі слова Писання в оригіналі — від Бога, тоді потрібно старатися точно перекласти кожне слово. Перекладач повинен не просто питати себе: «Чи правильно я переклав головну думку речення?», а «Чи правильно я виклав значення, яке кожне слово привносить в речення?» Бо кожне слово додає щось до значення в цілому. Тому, на наш погляд, віра в дослівну богонатхненість Писання — погляд на те, що кожне слово Писання є словом Божим — не сумісна із смисловим перекладом Біблії і підтримує дослівний переклад Біблії.

Мета дослівного перекладу – повністю зберегти екзегетичний потенціал оригінального біблійного тексту. Це означає зберегти багатозначність біблійних тверджень, залишити образну мову і дати можливість інтерпретувати її читачу замість того, щоб усівати переклад коментарями або взагалі замінити те, що є в оригінальному тексті, на щось інше. Саме це ми й намагалися зробити в Новому українському перекладі.

IV. Точність

◆ Переклад – це відтворення оригіналу засобами іншої мови зі збереженням єдності змісту і форми. Ця єдність досягається цілісним відтворенням змісту оригіналу в характерній для нього стилістичній своєрідності на іншій мовній основі. Мета будь-якого перекладу – дати можливість тим, хто не знає іншої мови, з упевненістю почитати праці, які інакше були б їм недоступними. Тому задача перекладача – не створювати свої власні варіанти, а максимально точно відтворити оригінал.

Точність відтворення певною мірою залежить від жанру твору, що перекладається. При перекладі художніх творів, основною функцією яких є естетична дія на читача або на слухача, важливо передати не тільки зміст, а й відобразити думки й почуття автора прозового чи поетичного першотвору. При перекладі спеціальних текстів важливо передати інформацію максимально близько до оригіналу. Інакше в тексті можуть виникнути перекручення, які призведуть до неправильного розуміння інформації. Характерною ознакою спеціальних текстів є наявність у них термінів – слів або словосполучень, які означають чітко окреслені спеціальні поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо. Точна передача термінів є першочерговою задачею при перекладі спеціальних творів.

Новий Завіт належить до спеціальних творів. Це богословська книга, в якій розповідається про Бога, людину, їхні стосунки та про Божий план спасіння людини. Відповідно, у цій книзі зустрічаються богословські терміни: *гріх, грішний, грішник, грішити, Спаситель, спасіння, спасати, спасений, неправедний, неправедність, праведний, праведність, виправдання, виправданий, святий, святість, освячувати* тощо.

З огляду на важливість описуваних у Новому Завіті тем, точність видається найважливішою задачею при його перекладі, адже йдеться про питання вічності.

Здійснюючи свою роботу, ми мали на меті перш за все зробити точний переклад, тому на цей принцип зверталася найбільша увага. Ми свідомо докладали зусилля для досягнення точності і використовували для цього різні перекладацькі прийоми, і одним із найважливіших є послідовний переклад слів оригіналу, які вживаються в однаковому значенні. На жаль, саме в цьому пункті найбільше страждають існуючі переклади. Для ілюстрації цього прийому розглянемо декілька категорій слів чи фраз.

1. Термінологічні слова

У Новому Завіті є багато важливих слів, від передачі яких сильно залежить правильне розуміння закладеного біблійними авторами значення. Це особливо стосується новозавітних термінів. Тому послідовно відтворити їх у перекладі вкрай важливо. Послідовний переклад значущих слів потрібний для встановлення лексико-семантичних зв'язків між різними місцями Писання, що в свою чергу необхідно для побудови біблійно обгрунтованого віровчення. Візьмемо, наприклад, термін — *δικαιοσύνη* *праведність*. Він особливо важливий у Посланні до римлян, у якому ґрунтовно викладається вчення про виправдання вірою. В існуючих перекладах цей термін перекладено непослідовно й невірно: замість «праведність» переважно вживається «правда», що неправильно передає суть грецького слова. Через цю непослідовність неможливо дослідити цю важливу істину в Посланні до римлян, та й у Біблії взагалі. Порівняймо переклад цього грецького слова в двох місцях Послання до римлян у найпоширенішому українському й російському перекладах.

Огієнко

«Правда бо Божа з'являється в ній з віри в віру, як написано: А праведний житиме вірою» (Рим. 1:17);

«Вони бо, не розуміючи праведности Божої, і силкуючись поставити власну праведність, не покорились праведності Божій» (Рим. 10:3).

Синодальний

«В нем открывается правда Божия от веры в веру, как написано: праведный верою жив будет» (Рим. 1:17);

«Ибо, не разумея праведности Божией и усиливаясь поставить собственную праведность, они не покорились праведности Божией» (Рим. 10:3).

В обох місцях вживається те саме грецьке слово, *δικαιοσύνη*, а в перекладі — різні слова. Внаслідок цього розривається зв'язок між першими розділами Послання до римлян і наступними. Також ми отримуємо різні поняття: правда Божа і праведність Божа. Ці поняття не тотожні: правда Божа — це істина Божа, праведність Божа — це атрибут Бога, а також моральна правильність, яку дає Бог. Як бачимо, Огієнко наслідує Синодальний у непослідовному перекладі грецького *δικαιοσύνη*.

У Новому ж перекладі цей важливий богословський термін перекладено послідовно, що дає можливість дослідити в Посланні до римлян вчення про виправдання вірою:

«Бо в ньому відкривається праведність Божа від віри до віри, як написано: А праведний житиме вірою» (Рим. 1:17);

«Бо, не знаючи праведності Божої і намагаючись установити власну праведність, вони не підкорилися праведності Божій» (Рим. 10:3).

Значно гірша ситуація спостерігається і з грецьким словом *ἀδικία* *неправедність*: замість нього в Огієнка і в Синодальному завжди вживається «неправда» (за винятком Рим. 6:13 в Огієнка), що неправильно передає значення грецького слова.

Огієнко

«А коли наша неправда виставляє правду Божу, то що скажемо? Чи ж Бог несправедливий, коли гнів виявляє? Говорю по-людському» (Рим. 3:5);

«Усяка неправда то гріх. Та є гріх не на смерть» (1 Ін. 5:17).

Синодальний

«Если же наша неправда открывает правду Божию, то что скажем? не будет ли Бог несправедлив, когда изъясляет гнев? (говорю по человеческому *рассуждению*)» (Рим. 3:5);

«Всякая неправда есть грех; но есть грех не к смерти» (1 Ин. 5:7).

У Новому ж перекладі цей важливий богословський термін перекладено правильно:

«Якщо ж наша неправедність виявляє праведність Божу, що скажемо? Хіба Бог несправедливий, коли виявляє гнів? Кажу за людським *міркуванням*» (Рим. 3:5);

«Усяка неправедність – це гріх, а є гріх не до смерті» (1 Ін. 5:17).

2. Загальновживані слова

Серйозні наслідки для точності може представляти й непослідовний переклад загальновживаних слів. До таких належить $\epsilon\mu\lambda\alpha\iota\zeta\omega$ *насміхатися*, яке зустрічається в Новому Завіті 13 разів і тільки у синоптичних Євангеліях. У 10 випадках воно вживається в передреченні Христом Своїх страждань і пізніше в описі цих страждань. Відтак послідовний переклад цього слова надзвичайно важливий: завдяки послідовності ми бачимо виконання передречення Христа. В Огієнка $\epsilon\mu\lambda\alpha\iota\zeta\omega$ перекладено аж п'ятьма українськими словами: *насміхатися/насмятися, наруга, сміятися, знущатися, глузувати*. А в місцях про страждання Христа – трьома:

«Оце в Єрусалим ми йдемо, і первосвященикам і книжникам виданий буде Син Людський, і засудять на смерть Його, і поганам Його видадуть, і насміхатися будуть із Нього, і будуть плювати на Нього, і будуть Його бичувати, і вб'ють, але третього дня Він воскресне!» (Мар. 10:33-34);

«І коли назнущалися з Нього, зняли з Нього багряницю, і наділи на Нього одержу Його. І Його повели, щоб розп'ясти Його» (Мар. 15:20);

«Теж і первосвященики з книжниками глузували й один до одного казали: Він інших спасав, а Самого Себе не може спасти!» (Мар. 15:31).

У вищенаведених місцях вживається те саме грецьке слово – $\epsilon\mu\lambda\alpha\iota\zeta\omega$, а в перекладі – три різні. У результаті цього втратився лексико-семантичний зв'язок між Мар. 10:33-34 і Мар. 15:20, 31, і з перекладу не видно, що передречення Христа про Свої страждання збулося.

Подібну неспослідовність бачимо і в Синодальному перекладі, в якому $\epsilon\mu\lambda\alpha\iota\zeta\omega$ перекладається двома російськими словами:

«вот, мы восходим в Иерусалим, и Сын Человеческий предан будет первосвященникам и книжникам, и осудят Его на смерть, и предадут Его язычникам, и порукаются над Ним, и будут бить Его, и оплюют Его, и убьют Его; и в третий день воскреснет» (Мк. 10:33-34);

«Когда же насмеялись над Ним, сняли с Него багряницу, одели Его в собственные одежды Его и повели Его, чтобы распять Его» (Мк. 15:20);
 «Подобно и первосвященники с книжниками, насмехаясь, говорили друг другу: других спасал, а Себя не может спасти» (Мк. 15:31).

Тут так само втратився лексико-семантичний зв'язок між Мар. 10:33-34 і Мар. 15:20, 31, і з перекладу не видно, що передречення Христа про Свої страждання збулося.

У Новому ж українському перекладі ἐμπαίζω послідовно перекладене «насміхатися/насміятися», завдяки чому зберігається лексико-семантичний зв'язок між віршами і чітко видно, що передречення Христа збулося:

«Ось ми йдемо в Єрусалим, і Син Людський буде виданий первосвященникам і книжникам, і вони засудять Його на смерть і видадуть Його язичникам, і ті будуть насміхатися з Нього, і бичувати Його, і плювати на Нього і уб'ють Його, та на третій день Він воскресне» (Мар. 10:33-34);

«А коли насміялися з Нього, зняли з Нього багряницю, одягнули Його у Його власний одяг і повели Його, щоб розп'ясти Його» (Мар. 15:20);

«Так само й первосвященники з книжниками, насміхаючись, казали один одному: Інших спасав, а Себе не може спасти!» (Мар. 15:31).

3. Старозавітні цитати в Новому Завіті

Новий Завіт містить багато цитат зі Старого Завіту, і нерідко якимось старозавітне місце цитується в Новому Завіті декілька разів. Якщо Старий Завіт цитується в Новому дослівно і якщо новозавітні цитати ідентичні, то дуже важливо перекласти їх однаково. Інакше читач перекладу буде думати, що біблійний автор по-різному цитує Старий Завіт. Однією з таких цитат є частина Буття 21:12 – «По Ісааку будуть названі тобі нащадки». У Новому Завіті ці слова цитуються двічі (Рим. 9:7 і Євр. 11:18), причому в обох місцях вони абсолютно ідентичні – *Ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεται σοὶ σπέρμα*. Точнісінько такий само текст маємо і в Септуагінті, грецькому перекладі Старого Завіту. Відтак читач вправі очікувати ідентичний переклад цих слів в усіх трьох місцях, проте в українських і російських перекладах це зроблено дуже непослідовно.

Турконяк

«по Ісааку будуть названі тобі нащадки (Бут. 21:12);

«В Ісаакові буде названо тобі нащадка!» (Рим. 9:7);

«в Ісаакові назветься твій нащадок» (Євр. 11:18).

168 Тут варіюється все: прийменникова конструкція «По Ісааку/В Ісаакові», дієслово «будуть названі/буде названо/назветься», іменник «нащадки/нащадок» і займенник «тобі/твій».

Хоменко

«бо за Ісааком назветься твоє потомство (Бут. 21:12);

«Від Ісаака назветься твоє потомство» (Рим. 9:7);

«Від Ісаака тобі народиться потомство» (Євр. 11:18).

Тут спостерігаємо різний переклад прийменникової конструкції «за Ісааком/від Ісаака», дієслова «назветься/народиться» і займенника «тобі/твое».

Принагідно зазначимо, що «народиться» – невірний переклад грецького дієслова.

Філарет

«бо в Исаакові наречеться тобі сім'я» (Бут. 21:12);

«В Исаакові наречеться тобі потомство» (Рим. 9:7);

«В Исаакові назветься тобі сім'я» (Євр. 11:18).

Тут варіюється переклад дієслова «наречеться/назветься» та іменника «сім'я/потомство».

Духонченко

«Від Исаака буде нащадок тобі» (Рим. 9:7);

«Від Исаака народиться тобі потомство» (Євр. 11:18).

Тут маємо різний переклад іменника «нащадок/потомство» і переклад дієслова «буде/народиться». Принагідно зазначимо, що переклад обох дієслів невірний.

Огієнко

«бо Исаком буде покликане тобі потомство» (Бут. 21:12);

«В Исаку буде насіння тобі» (Рим. 9:7);

«В Исаакові буде насіння тобі» (Євр. 11:18).

Огієнко по-різному перекладає прийменникову конструкцію «Исаком/в Исаку/в Исаакові», іменник «потомство/насіння», невірно перекладає κληθήσεται дієсловом «буде». Найбільша неточність – «Исаком буде покликане», що означає «Исаак покличе». З усіх українських перекладів цей найбільш неточно й непослідовно передає цей вираз оригіналу.

Новый русский перевод (МБО)

«потому что через Исаака ты будешь иметь потомка» (Бут. 21:12);

«Через Исаака ты будешь иметь семья, которое Я тебе обещал» (Рим. 9:7);

«Через Исаака ты будешь иметь потомство, которое Я тебе обещал» (Євр. 11:18).

Тут крім варіювання в Новому Завіті перекладу іменника «потомок/семья/потомство» в кінці вірша додається ціла фраза «которое Я тебе обещал», якої немає в оригіналі. Такі необгрунтовані додавання дуже типові для смислових перекладів.

Современный русский перевод (РБО)

«твой род продолжится через Исаака» (Бут. 21:12);

«Твоими потомками будут зваться те, кто родится от Исаака» (Рим. 9:7);

«Потомство у тебя будет от Исаака» (Євр. 11:18). Тут ця цитата зовсім по-різному перекладається в усіх місцях.

З усіх російських перекладів цей переклад найбільш неточно й непослідовно передає цей вираз оригіналу.

Новий український переклад

«По Исааку будут названі тобі нащадки» (Бут. 21:12; Рим. 9:7; Євр. 11:18).

Новий переклад точно й послідовно передає старозавітну цитату.

V. Зрозумілість

◆ Будь-який текст передає певний зміст, і тому головна задача перекладу відтворити зміст оригіналу засобами іншої мови так, щоб його можна було зрозуміти. Зрозумілість перекладу не означає, що в ньому абсолютно все зрозуміле, адже є місця Писання, які незрозумілі не через поганий переклад, а через саму складність змісту. Зрозумілість означає, що в цілому читач повинен розуміти зміст перекладу, закладений в оригіналі. Ми докладали цілеспрямованих зусиль для того, щоб переклад був не тільки точним, а й максимально зрозумілим. Назвемо декілька прийомів, за допомогою яких у Новому перекладі досягається зрозумілість.

1. Вживання сучасної зрозумілої лексики

Найважливішою умовою для досягнення зрозумілості є вживання сучасної літературної зрозумілої лексики. Саме її ми й старалися використовувати в Новому перекладі. Для цього проводили численні опитування серед носіїв мови. На жаль, у перекладах Огієнка і в Синодальному є багато застарілих, незрозумілих сучасному читачу слів. Зокрема, в Огієнка зустрічається чимало русизмів, діалектизмів, архаїзмів і авторських неологізмів. Велика кількість таких слів робить цей переклад малозрозумілим.

Застарілі слова в Огієнка: верхівець (вершник), ворохобний (бунтівний), заваготіти (завагітніти), жорства (каміння), заволока (блюкач), киса (гаманець), котвиця (якір), наглий (раптовий), пря (суперечка), рядити (керувати), спаленина (тавро), соромнозахланний (жадібний до ганебної наживи), струсь (страус), купно (разом), одідичити (успадкувати), товщ (жир), ятки (ринок) тощо.

Більш підступними в Огієнка є слова із застарілими значеннями, тобто ті, які вживаються в сучасній мові, але в інших значеннях. Такі слова вводять читача в оману, бо він думає, що розуміє їхнє значення, а насправді він розуміє не те, що задумав перекладач.

Слова із застарілим значенням в Огієнка: осада (поселення), розважати (розмірковувати, потішати), правдивий (справжній, істинний), просто (прямо), заряджати (розпоряджатися), розкіш (насолода), змагатися (боротися) тощо.

Візьмемо, наприклад, слово «розкіш». Сьогодні воно означає «життя в достатках, з комфортом», і, коли читач прочитає про вдову: «А котра у розкошах живе, та живою померла» (1 Тим. 5:6), — то він подумає, що йдеться про заможне, комфортне життя вдови. Насправді, в Огієнка «розкіш» вживається в застарілому значенні «насолода», але сучасний читач про це не здогадується. У Новому ж українському перекладі вживається сучасне слово: «а яка живе в насолодах, померла заживо».

Те саме можна сказати і про Синодальний переклад: в ньому є і застарілі слова, і слова із застарілими значеннями.

Застарілі слова в Синодальному перекладі: алкать (испытывать голод), благоутробие (милосердие), брение из плюновения (грязь со слюны),

втуне (напрасно), व्या (шея), дресва (гравий, щебенка), епанча (широкий плащ без рукавов), заушать (бити по лицу), инде (в другом месте), кольми паче (тем более), куша (палатка), ложесна (утроба), лядвеи (бедра, поясница), пакибытие (возрождение) тощо.

Слова із застарілим значенням в Синодальному перекладі: брань (битва), глагол (слово), гроб (гробница), иго (ярмо), изверг (недоносок, выкидыш), курение (ладан), лето (год), орать (пахать), позорище (зрелище), седалище (место для сидения), течение (бег), целомудрие (скромность, степенность) тощо.

Як вже зазначалося вище, слова з другої категорії вводять читача в оману. Наприклад, коли Павло каже, що «...нам, последним посланникам, Бог судил быть как бы приговоренными к смерти, потому что мы сделались позорищем для мира, для Ангелов и человеков» (1 Кор. 4:9, Синодальный), то сучасний читач подумає, що апостоли стали ганебним явищем, а насправді вони стали видовищем. Саме це сучасне слово і вжито в Новому українському перекладі: «Бо я думаю, що Бог поставив нас, апостолів, останніми, як приречених на смерть, бо ми стали видовищем для світу, для ангелів і для людей» (1 Кор. 4:9).

2. Вживання приміток, які пояснюють малозрозумілі українські слова, запозичені слова, стародавні реалії та історичні особи.

Як би ми не старалися вживати зрозумілі слова, в перекладі зустрічаються слова, незрозумілі людям. Найчастіше це пов'язано з недостатнім словниковим запасом середньостатистичного носія української мови (в особистих розмовах мені неодноразово зізнавалися, що ми, українці, погано знаємо свою мову). Ради точності ми зберегли такі слова в перекладі, а в зносках подали їхнє значення. Наведемо приклади слів, до яких у Новому перекладі подані пояснення:

Малозрозумілі українські слова: багряниця, бурдюк, веретище, возлежати, волосяниця, давильня, дівич, ідоложертовне, задушена, калитка, ладан, лунатик, мари, недоріка, стерно, сукновал, узливання, чинбар тощо.

Запозичені слова: амфітеатр, вісон, Віфезда, Гаввафа, геена, гісоп, діадема, Дідім, йота, Ліфостротон, мамонна, маранафа, миля, миро, Месія, осанна, паралітик, порфіра, прозеліт, портик, равві, смирна, Христос, фунт тощо.

Слова на позначення стародавніх реалій: Артеміда, асарій, асіарх, Ареопаг, бат, Гермес, Десятимістя, дидрахма, динарій, Діоскури, драхма, евроклідон, елліністи, епікурейці, іродіани, Зевс, кіфара, книжники, когорта, кодрант, кор, легіон, лепта, метрет, міна, преторій, пристав, П'ятидесятниця, саддукеї, сат, Синедріон, сікера, стадія, статир, стоїки, сторожа, талант, тетрарх, хітон, хліби покладання, фарисеї, філактерія тощо.

Історичні особи: Август, Арета, Верніка, Галліон, Гамаліїл, Ірод I Великий, Ірод Антипа, Ірод Агріпа, Іродіада, Клавдій, Понтій Пілат, Порцій Фест, Саломея тощо.

3. Вживання курсиву

Інколи грецький текст або не зовсім зрозумілий, або в ньому є еліпсис. Через це виникає потреба при перекладі додавати для ясності деякі слова. Тради-

ційно такі слова виділяють курсивом, щоб показати, що їх нема в оригіналі. Проте в українських і російських перекладах з курсивами є проблеми.

Одні переклади зовсім не виділяють курсивом доданих слів. Це переклад Духонченка, а також усі сучасні російські переклади. Це вводить читача в оману, бо він сприймає кожне слово в перекладі за слово Боже, а виявляється, що це не так.

Інші переклади не завжди позначають слова додані курсивом. Це стосується Огієнка, Синодального та інших перекладів. Цей випадок у якомусь сенсі гірший за попередній. Якщо в першому випадку читач знає, що курсиву немає, то в цьому випадку читач думає, що всі невиділені курсивом слова є в оригіналі, тоді як це не так. Наведемо один приклад (Ін. 11:39):

«Промовляє Ісус: Відваліть цього каменя! Сестра вмерлого Марта говорить до Нього: Уже, Господи, чути, бо чотири вже дні він у гробі...» (Огієнко);

«Ісус говорить: візьміть камінь. Сестра померлого, Марфа, говорить Йому: Господи! Уже смердить, бо чотири дні, як він у гробі» (Філарет);

«Иисус говорит: отнимите камень. Сестра умершего, Марфа, говорит Ему: Господи! уже смердит; ибо четыре дня, как он во гробе» (Синодальный).

Підкреслених слів немає в жодному грецькому тексті, але в існуючих перекладах вони набрані звичайним шрифтом. У Новому ж перекладі вони виділені курсивом:

«Ісус каже: Заберіть камінь. Марфа, сестра померлого, каже Йому: Господи, він уже смердить, бо *вже* чотири дні, *як він у гробниці*».

Саме послідовність використання курсиву у Новому перекладі може справляти враження, що в ньому більше курсивів, ніж в інших перекладах. Насправді, в ньому додані слова більш послідовно виділяються курсивом.

Існуючі переклади не завжди додають курсив, який би полегшив розуміння тексту. Наприклад, у Мар. 9:26:

«І, закличавши та міцно затрясши, той вийшов. І він став, немов мертвий, аж багато-хто стали казати, що помер він...» (Огієнко);

«І, закличавши та сильно його стрясши, вийшов з нього. І наче змертвів той, тож многі казали: "Вмер він"» (Хоменко).

«І, закличавши та сильно напружившись, вийшов; і він став наче мертвий, так що багато хто говорив, що він помер» (Філарет);

«И, вскрикнув и сильно сотрясши его, вышел; и он сделался, как мертвый, так что многие говорили, что он умер» (Синодальный).

Тут відразу не зрозуміло, хто закличав і хто помер: одна й та сама особа чи різні. Ця незрозумілість прояснюється в Новому перекладі завдяки курсиву: «І *дух*, закличавши і сильно затрясши ним, вийшов, а *хлопець* став як мертвий, так що багато хто казав, що він помер».

Інколи переклади додають курсив, який перекручує значення тексту або догматично невірний. Прикладом цього може бути курсив в словах Христа про отримання Святого Духа (Ін. 7:39):

«Це ж сказав Він про Духа, що мали прийняти Його, хто ввірував у Нього. Не було бо ще Духа на них, не був бо Ісус ще прославлений» (Огієнко);

«Це сказав Він про Духа, Якого мали прийняти віруючі в ім'я Його; бо ще не було на них Духа Святого, оскільки Ісус ще не був прославлений» (Філарет);

«Сие сказал Он о Духе, Которого имели принять верующие в Него: ибо еще не было на них Духа Святого, потому что Иисус еще не был прославлен» (Синодальний).

Проти курсиву «на них» є серйозне заперечення богословського характеру. Новий Завіт навчає, що Святий Дух пробуває у віруючому, а не на віруючому: «І Я попрошу Отця, і Він дасть вам іншого Утішителя, щоб пробував з вами повік, — Духа істини, Якого світ не може прийняти, бо не бачить Його і не знає Його; а ви знаєте Його, бо Він з вами пробуває і в вас буде» (Ін. 14:16); «Хіба ви не знаєте, що ви храм Божий і що Дух Божий живе у вас?» (1 Кор. 3:16). Тому курсив «на них» не відповідає вченню Нового Завіту.

У Новому ж перекладі відповідно до обітниць Отця послати Святого Духа (Ін. 14:26) додано інший курсив: «Це Він сказав про Духа, Якого мали прийняти ті, що вірують у Нього, бо Святий Дух ще не був *посланий*, тому що Ісус ще не був прославлений» (Ін. 7:39).

4. Використання пунктуації

На розуміння тексту можуть впливати розділові знаки. Наприклад, інколи новозавітні автори вставляють коментарі для пояснення того чи іншого слова. Нерозуміння цього може привести до того, що таке авторське пояснення сприймається як пряма мова персонажа:

«Він знайшов перше Симона, брата свого, та й говорить до нього: Знайшли ми Месію, що визначає: Христос. І привів він його до Ісуса. На нього ж споглянувши, промовив Ісус: Ти Симон, син Йонин; будеш званий ти Кіфа, що визначає: скеля» (Ін. 1:41-42, Огієнко).

За існуючою пунктуацією слова «що визначає: Христос» і «що визначає: скеля» належать апостолу Андрію і Христу відповідно. Насправді ж обидва ці вирази належать євангелісту Іоану, який пояснює грекомовним читачам невідоме для них єврейське слово «Месія» і арамейське слово «Кіфа».

У Новому ж перекладі для передачі авторських пояснень використовуються дужки, що є одним із способів в українській мові позначити вставні слова і речення:

«Він першим знаходить свого брата Симона і каже йому: Ми знайшли Месію! (що в перекладі означає «Христос»). І привів його до Ісуса. Ісус, поглянувши на нього, сказав: Ти Симон, син Іонин; ти будеш зватися Кіфою (що в перекладі *означає* «камінь»)» (Ін. 1:41-42).

5. Використання заголовків

В існуючих виданнях Біблії текст розбитий на розділи й вірші. Це не завжди допомагає розуміти Писання, бо в межах розділів може бути декілька

смыслових уривків. Якщо в оповідних частинах Біблії ці смислові уривки багато хто може виділити сам, то в посланнях нерідко це зробити важко. Навіть вчені-біблеїсти не завжди доходять згоди щодо членування біблійного тексту. У Новому перекладі текст Нового Завіту розбитий на смислові уривки, а головна думка кожного уривку винесена в заголовок. Це допомагає краще зрозуміти значення Писання не тільки пересічному читачеві, а й проповідникам, особливо тим, які говорять роз'яснювальні проповіді.

VI. Читабельність

◆ Переклад має бути не тільки точним і зрозумілим, а й читабельним. Від читабельності залежить легкість сприйняття й запам'ятовування Писання. Вона також впливає на розуміння тексту. Кострубатий текст не тільки важко сприймати, а й розуміти. Ми доклали свідомих зусиль до того, щоб зробити переклад максимально читабельним. Назвемо декілька прийомів, за допомогою яких у Новому перекладі досягається читабельність.

1. Використання природного порядку слів

Хоча в українській мові порядок слів вільний, він не довільний. Для української мови в цілому характерний прямий порядок слів, а відхилення від цього правила пов'язане з певним комунікативним спрямуванням та інформативною метою. Систематичне вживання непрямого порядку слів призводить до кострубатості тексту. Саме це і є головною вадою перекладу Огієнка. Ось що писав сам автор про порядок слів у своєму перекладі: «Передаю Євангелію мовою ритмічною, головню так званим анапестом, цебто 3-складовими стопами з наголосом на кінці хх'х»⁷¹. Це пов'язано з тим, що Огієнко робив переклад для церковного співу. У своєму листі пастору Левку Жабко-Потаповичу Іван Огієнко пише: «Я Біблії не читаю, а завжди співаю її, бо це Божа мова. Через це, скажемо, промови Господа в мене величною мовою, а то й мірною».

Наведемо один приклад з перекладу Огієнка: «Оце в Єрусалим ми йдемо, і первосвященикам і книжникам виданий буде Син Людський, і засудять на смерть Його, і поганам Його видадуть» (Мк. 10:33). У цьому реченні невинувато вживається непрямий порядок слів: обставина місця «в Єрусалим» винесена перед підметом, непрямі додатки «первосвященикам і книжникам» винесені перед присудком «виданий буде», в присудку допоміжне слово «буде» винесено наперед, присудок «виданий буде» винесений перед підметом «Син Людський», додатки «поганам» і «Його» винесено перед присудком «видадуть». Суцільна інверсія, характерна для перекладу Огієнка, робить його нечитабельним.

У Новому ж перекладі в оповідних уривках вживається здебільшого прямий порядок слів, завдяки чому досягається легкість і природність читання: «Ось ми йдемо в Єрусалим, і Син Людський буде виданий первосвященикам і

⁷¹ Новий переклад Євангелії на українську мову // Рідна мова. – 1936. – С. 375-376 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://slovoproslovo.info/bibliyavivana-ogiyenka-spogady-ochevydcziv-stvorenniya-perekladu/>

книжникам, і вони засудять Його на смерть і видадуть Його язичникам» (Мк. 10:33). Ми використовуємо такий порядок слів, який з одного боку природний для української мови, а з іншого – відповідав би за смыслом оригіналу.

З порядком слів безпосередньо пов'язане таке явище як актуальне членування речення. Це членування речення за змістом на дві частини: на тему, тобто предмет мовлення, і на рему, тобто на те, що про нього говориться. Тема – це та частина речення, яка містить відому для мовців інформацію. Вона ще називається даним, відомим. Рема – це та частина, яка щось стверджує про тему. Вона містить нову, актуальну інформацію. Основним засобом актуального членування є порядок слів: тема розміщується на початку фрази, а рема – в кінці, хоча інколи може бути навпаки. Тема і рема можуть збігатися з поділом речення на групу підмета й групу присудка, але частіше вони не збігаються. У такому випадку має місце непрямий порядок слів, який в українській мові є маркованим.

Наведемо приклад актуального членування речення з Нового Завіту. У Рим. 4:13 ап. Павло пише:

«Бо не через Закон була дана Аврааму чи його нащадкам обітниця бути спадкоємцем світу, а через праведність від віри» (Попченко).

У цьому вірші «не через Закон» – це тема, а «була дана... обітниця» – це рема. Відповідно до місця розташування теми в реченні «не через Закон» стоїть перед «була дана... обітниця». Принагідно зазначимо, що в грецькому оригіналі маємо саме такий порядок слів. У Огієнка ж тема і рема поміняні місцями:

«Бо обітницю Авраамові чи його насінню, що бути йому спадкоємцем світу, дано не Законом, але праведністю віри».

Як бачимо, спочатку йде рема «обітницю... дано», а тільки потім тема «не Законом», що порушує актуальне членування речення і створює неприродний порядок слів. Слід зазначити, що Огієнко робить це всупереч грецькому порядку слів. Він слідує за англійськими перекладами, у яких порядок слів граматикизований, тобто чітко фіксований, причому робить це він систематично. Це ще одна причина нечитабельності цього перекладу.

2. Зв'язність тексту

Для читабельності потрібно, щоб легко читалися не тільки окремі речення, а й цілий текст. Для цього необхідно правильно вибирати засоби зв'язності між реченнями. Речення в тексті можуть бути пов'язані за допомогою сполучників, займенників, синонімів, повторів слів, спільнокоренових слів. Наведемо приклад того, як сполучний засіб пов'язує два речення в одне ціле. В 1 Кор. 12:19–20 ап. Павло каже:

«Якби всі вони були одним членом, то де було б тіло? А так членів багато, а тіло одне» (Попченко).

«А так» виражає одночасно протиставлення й наслідок, чим створює смислову єдність між двома віршами. Цього ми не бачимо в Огієнка:

«Якби всі одним членом були, то де тіло було б? Отож, тепер членів багато, та тіло одне».

«Отож» виживається в приєднувальних конструкціях і не виражає протиставлення, яке міститься в грецькому тексті (*vñv ðè*). Схожа ситуація спостерігається і в Синодальному перекладі:

«А если бы все были одни член, то где *было бы* тело? Но теперь членов много, а тело одно».

Хоча «но» й виражає протиставлення, наступне «тепер» привносить часовий компонент у протиставлення, і зв'язок між віршами не відчувається. Отже, у цих перекладах відсутній смисловий зв'язок між віршами, тому що «отож, тепер» і «но тепер» не пов'язують вірш 20 з попереднім віршем.

Одним із важливих засобів зв'язку речень у тексті служить актуальне членування речення. Існує два основні типи співвідношення тем у сусідніх реченнях: послідовний, коли темою наступного речення є рема попереднього, і паралельний, коли одна й та сама тема повторюється в декількох реченнях. Прикладом паралельного співвідношення тем у сусідніх реченнях може служити Євреїв 11, де темою є повторюване слово «вірою», яке стоїть на початку вірша:

«Вірою Авель приніс Богу крашу жертву, ніж Каїн...» (11:4, Попченко);

«Вірою Енох був перенесений, так що не побачив смерті...» (11:5, Попченко);

«Вірою Ной, отримавши застереження від Бога про ще небачене, з благоговінням збудував ковчег для спасіння свого дому...» (11:7, Попченко);

«Вірою Авраам, коли був покликаний, послухався піти в місце, яке мав отримати в спадщину...» (11:8, Попченко);

«Вірою він поселився в обітованій землі, як у чужій...» (11:9, Попченко) і так далі.

Усі ці твердження за характером позитивні, а в 11:6 міститься негативне твердження:

«А без віри догодити Богу неможливо...» (Попченко).

У ньому «а без віри» (*χωρίς ðè πίστεως*) так само стоїть на початку речення. Слід зазначити, що в оригіналі в усіх цих віршах маємо саме такий порядок слів. Проте Огієнко всупереч оригіналу ставить «без віри» після дієслова: «Догодити ж без віри не можна...», чим порушує паралельне розташування тем у сусідніх реченнях і зменшує зв'язність, а відтак читабельність перекладу.

Прикладом послідовного співвідношення тем у сусідніх реченнях може служити Рим. 15:20-22, де ап. Павло пояснює, чому він поки ще не відвідав Рим:

«Причому я прагнув проповідувати Євангеліє не там, де ім'я Христове було вже відоме, щоб не будувати на чужих підвалинах, а як написано: Кому не звіщалося про Нього, ті побачать, і хто не чув, ті зрозуміють. Саме це й перешкождало мені багато разів прийти до вас» (Попченко).

«Саме це» (*Διὸ καὶ*) у 15:22 є темою, яка відсилає до причини неприходу в Рим, згаданої в попередніх віршах: у Римі вже була церква, а Павло хотів проповідувати там, де ще не було віруючих. У Турконяка ж смисловий зв'язок між 15:22 і 15:20-21 повністю відсутній через те, що він випустив із перекладу *Διὸ καὶ*:

«До того ж намагався благовістити не там, де вже було відоме Ім'я Христа, щоб не будувати на чужій основі, як і написано: Ті, кому не сповіщено про

Нього, побачать, і ті, які не почули, зрозуміють. Багато разів мені чинили перешкоди прийти до вас».

Відсутність зв'язності та почленованість тексту на незалежні смислові уривки є характерною особливістю перекладу Турконяка, що знижує його читабельність.

3. Передача поетичних особливостей біблійного тексту

Значна частина Старого Завіту написана в поетичній формі і для цього є певні причини. Псалми, наприклад, співалися в Храмі, а пісенні твори зазвичай мають поетичну форму. Прислів'я Соломона є повчанням батька сину, а віршові прислів'я краще запам'ятовуються, ніж прозові. Але в поезії є ще одна важлива функція – естетична: вона приносить естетичне задоволення читачу. Якщо Богу було угодно записати певні частини Писання в поетичній формі, то її необхідно передати в перекладі.

Єврейська поезія відрізняється від української. Якщо для української поезії характерне силабо-тонічне віршування, то для єврейської – паралелізм. Тобто в єврейській поезії нема рими й віршового розміру. З огляду на такі відмінності між українською і єврейською поезією сам по собі паралелізм не відчуватиметься українським читачем як поезія. Якщо при перекладі єврейської поезії залучити елементи українського віршування, то це надасть тексту поетичності. Такий прийом особливо важливий при перекладі відомих віршів, які часто завчаються напам'ять. Один із таких віршів є Прислів'я 4:23. В Огієнка і Турконяка він звучить кострубато, і завчити його непросто:

«Над усе, що лише стережеться, серце своє стережи, бо з нього походить життя» (Огієнко);

«Понад усе, що лише зберігаєш, бережи своє серце, тому що з нього б'ють джерела життя» (Турконяк).

При перекладі цього вірша ми відчули, що його можна передати точно і при цьому використати елементи силабо-тонічного віршування. Це надало йому певної ритмічності, що сприяє кращому запам'ятовуванню:

«Більше за все бережи своє серце, бо з нього – джерела життя».

Як видно, тут використано дактиль – трискладову стопу з наголосом на першому складі (його схема така: — ◡ ◡). Для більшої наочності подамо цей вірш з наголосами: «Більше за всі бережи своє серце, бо з нього – джерела життя».

Підсумовуючи, зазначимо, що в основі Нового перекладу лежить чітко окреслена й науково обґрунтована методологія, якої ми неухильно дотримувалися у процесі роботи. У цьому й полягає новизна й перевага цього перекладу. Принципи точності, зрозумілості й читабельності згадані в порядку їх пріоритетності. У тих випадках, коли декілька принципів вступало в конфлікт, перевага віддавалася пріоритетнішому. Ми сподіваємося, що переклад знайде свого читача як серед пасторів, студентів і викладачів семінарій, так і серед пересічних віруючих. Зрозумілість і легкість у читанні робить цей Новий Завіт особливо доступним для дітей.

P. S. У журналі «Богословські роздуми» у № 19:1 (2021) опубліковано рецензію на Новий переклад Нового Завіту д-ра філол. н. Д. Цоліна. Замовити Нові Завіти можна через ФБ <https://www.facebook.com/Bible4ua> або за тел. 093 154 6172 (Viber).